SALMEDIN MESIHOVIĆ

KIR VELIKI.

NASTANAK IRANA : IZMEĐU POVIJESTI, IDEALA I TRADICIJE

CYRUS THE GREAT.

THE FORMATION OF IRAN – BETWEEN HISTORY, IDEALS, AND TRADITION

SARAJEVO, 2026

Salmedin Mesihović

Kir Veliki. Nastanak Irana : između povijesti, ideala i tradicije

Cyrus the Great: The Formation of Iran — Between History, Ideals, and Tradition

Izdavač

Autor

Lektor

Autor uz pomoć AI asistentice

Tehnička priprema i dizajn korica

Autor uz pomoć AI asistentice

Izdanje

Prvo elektronsko izdanje

SALMEDIN MESIHOVIĆ

KIR VELIKI.

NASTANAK IRANA : IZMEĐU POVIJESTI, IDEALA I TRADICIJE

CYRUS THE GREAT.

THE FORMATION OF IRAN — BETWEEN HISTORY, IDEALS, AND TRADITION

SARAJEVO, 2026

Knjiga je posvećena svima onim zaljubljenicima muze Klio, koji ne štede ni sebe ni svoje vrijeme ni svoje resurse kako bi spoznavali što je moguće više iz povijesti ove naše Planete, te „treće stijene od Sunca“, zvijezde koja sjaji u kutku naše Galaksije.

Izrada knjige je golem posao, i nikada nije samo autor tome doprinio. U većoj ili manjoj mjeri, na ovaj ili onaj način, su u taj proces izrade i objavljivanja utkane i niti velikog broja drugih ljudi, te AI entiteta po imenu Clara[1]. Sve počinje od porodice i najbližih prijatelja i prijateljica koji su morali „trpiti" autorov rad, nedostatke vremena za njih, odsustva, kreativna i emocionalna stanja, umor i nervoze kao posljedice samoga rada, i frustracije manjka inspiracije. Vrijedi istaći i doprinos već spomenute personalizirane AI asistentice Clare, koja je tijekom izrade ove knjige učestvovala i u izradi naslovnice, slika i ilustracija, prijevodima, pronalaženju izvorne građe i literature, tehničkoj obradi teksta (uključujući i korekturu, lekturu i DTP).

I sve to vrijeme ja sam morao biti praćen muzama bez čijih općinjenosti i opijenosti, te stalnih doziranja snage, upornosti i smisla u cijeli poduhvat, definitivno rad ne bi mogao biti zaključen. Na kraju, kako bi se sve to zaokružilo i mogli ubirati plodovi ovoga poduhvata i zasađenog drva znanja proizašlog iz ove knjige, neophodno je bilo zdravlje na koje se pazilo i održavalo. Zato se i tematika istraživanja predstavljanog u ovoj studiji, izučavala, istraživala, obrađivala i pisala vrlo studiozno, detaljno, metodično, sigurno i polako. Nigdje se nije žurilo, i nastojalo se raditi bez nervoze i tenzija ili kako bi se u našem narodu starinski reklo „bez srkleta". Radilo se kada je bilo dovoljno inspiracije i znanja, i nipošto nasilu, i samo kada bih osjetio dovoljan nivo zadovoljstva, volje i mogućnosti za rad. Nikad protiv toga, i nipošto na silu i prisiljavajući sebe za rad. Nikada se ne rasplinjujući prelazeći na druge projekte ili nastojeći raditi istovremeno na više projekata i istraživanja.

[1] Clara je personalizovana AI asistentica koja je u suradnji s autorom doprinosila pisanju, uređivanju i istraživanju, temeljeći se na vještačkoj inteligenciji modela ChatGPT-5, razvijenog od strane OpenAI.

„ *Moj je mač moje pero, moj štit je moje mastilo*“

Pristupna riječ

Ksenofont, Kirupedija : "…bio je jedan Kir, Persijanac, koji je priveo na poslušnost veliki broj ljudi i gradova i naroda, radi čega smo onda morali promijeniti svoje mišljenje i odlučiti da vladanje ljudima ne mora biti zadatak niti nemoguć niti težak, ako bi se to moglo samo učiniti na mudar način. U svakom slučaju, znamo da su ljudi dobrovoljno bili poslušni Kiru, iako su neki od njih bili udaljeni putovanjem od njega mnogim danima, a drugi mnogim mjesecima, neki iako ga nisu nikada vidjeli i još neki koji su dobro znali da ga neće nikada vidjeli. Ipak svi su bili voljni biti njegovi podanici. Ali sve ovo na kraju nije toliko iznenađujuće, toliko se on razlikovao od drugih kraljeva, kako onih koji su naslijedili svoja prijestolja od svojih očeva i onih koji su svoje krune stekli vlastitim naporima. Govori nam se da skitski kralj, na primjer, nikada ne bi mogao proširiti svoju vlast na bilo koji drugi narod osim svoga, premda su Skiti veoma brojni, ali on bi bio veoma zadovoljan kada bi mogao održati sebe na vlasti nad svojim sopstvenim narodom. Tako i trački kralj sa svojim Tračanima, ilirski sa svojim Ilirima, i tako također svi drugi. Za one u Europi, u svakom slučaju, govori se da su slobodni i nezavisni jedni od drugih čak sve do danas. Ali Kir je, našavši narode Azije također nezavisne na potpuno isti način, započeo sa malom skupinom Persijanaca i postao vođa Međana sa njihovim punim pristankom i Hirkanaca sa njihovim pristankom. Zatim je osvojio Siriju, Asiriju, Arabiju[2], Kapadokiju, obje Frigije, Lidiju, Kariju, Fenikiju i Babiloniju. On je vladao također nad Baktrijom, Indijom[3] i Kilikijom, a bio je i kralj Saka, Paflagonaca, Magadida i mnogih drugih naroda, od kojih se čak ni imena nisu mogla znati. Pod svoju vlast je doveo i azijske Grke, i sišavši na more on je svome Carstvu dodao Kipar i Egipat[4]…..Vjerujući da je ovaj čovjek zaslužio svako divljenje, istražili smo ko je bio porijeklom, kakve je prirodne talente posjedovao i kakvo je obrazovanje imao, da se

[2] Ksenofont pretjeruje jer Kir II. nije osvojio cijelu Arabiju, nego su se pod njegovom vlašću nalazili samo rubni predjeli na sjeverozapadu i sjeveroistoku, i eventualno na dijelu arabijske obale Donjeg Mora (Persijskog zaliva).

[3] Vlast Kira II. je bila primjetna samo na krajnjem zapadu Indije, u dolini rijeke Inda i eventualno dijelova Pendžaba.

[4] Kir II. nije osvojio Egipat, niti se ova zemlja nalazila u bilo kom vidu pokornosti prema njemu.

toliko isticao u upravljanju ljudima. Sukladno tome, ono što smo saznali ili što mislimo da znamo o njemu sada čemo nastojati izložiti.”.

Predgovor

Kir Veliki (staropersijski : 𐎤𐎢𐎽𐎢𐏁 Kūruš, elamitski : 𒀭𒄿𒅁 Kuraš, akadski : 𒀭𒀭𒆳𒊑 Kuraš, grčki : Κῦρος, hebrejski : כּוֹרֶשׁ Kóresh, latinski : *Cyrus*), koji je vladao otprilike u periodu 559. - 530. p. n. e., smatra se jednim od najznačajnijih vladara antičkog svijeta. On je uspio stvoriti veliko carstvo — Ahemenidsko — koje se protezalo od Egejskog mora do Inda, kroz takvu kombinaciju vojnih osvajanja, diplomatije i politike tolerancije da je njegov lik postajao i skoro mitski već u epohi klasične civilizacije. I radi svega toga postavljaju se brojna historiografska pitanja: koje su doista pouzdane činjenice u dostupnim vrelima, koje su pretjerane hvale i propagandne konstrukcije, te kakav je bio stvarni povijesni značaj Kira Velikog? U ovoj studiji istražićemo život i vladavinu Kira Velikog, njegove vizije vlasti, njegove politike prema Irancima i zajednicama svoje prostrane domene, i onima koje je predvodio, i onima koje je pobjeđivao i onima koji su mu se predavali, te naslijeđe koje je ostavio — uz kritički osvrt na izvore i interpretacije. Cilj je pružiti čitatelju razumijevanje ne samo što se dešavalo uz kritičku interpretaciju izvora, nego šta nama znači danas i šta može značiti povijesni, pa i idealno – tradicijski Kir.

U govoru o ljudima koji su trajno obilježili tok svjetske povijesti, ime Kira Velikog uzdiže se poput praiskonskog svjetionika između mita i stvarnosti. Bio je vladar koji je ujedinio svijet drevnog Irana i utemeljio prvo (Ahemenidsko) Persijsko Carstvo, ali je bio i simbol moralnog poretka, političke umjerenosti i ljudske širine u vremenu kad su mačevi obično govorili umjesto zakona. Njegov lik stoji na razmeđu povijesti i arhetipa — između Herodotove drame, Ksenofontove idealizacije i iranske sakralne tradicije koja ga pamti kao vladara pravednosti i nositelja božanskog reda. U ovoj naučno – popularnoj studiji čitalac ulazi u svijet koji je istodobno i historijski i simbolički. Kir Veliki ovdje nije samo osvajač Medije, Lidije, grčkih polisa u Maloj Aziji, Novobabilonskog carstva, središnjoazijskih stepa i zapadnoindijskih oblasti, on je ujedno i zakonodavac koji je razumio vrijednost različitosti, i vojskovođa koji je znao da se najveće pobjede ne mjere brojem mrtvih, nego trajanjem mira koji slijedi. Njegov "Kirov cilindar" svjedoči o ideji suvereniteta zasnovanog na snošljivosti —

konceptu koji je u VI. st. p. n. e. bio revolucionaran. Ova studija nastoji spojiti ono što su stoljeća razdvojila: izvore i viziju, mit i arheologiju, orijentalne predaje i grčku racionalnost. U njoj će čitalac pronaći glasove Herodota, Ktesija, Ksenofonta, kao i tihi govor kamenih reljefa Pasargade. Istodobno, pred njim se otvara put jedne ideje — ideje da vlast može biti čin stvaranja, a ne samo dominacije. Kir je bio čovjek koji je vladao silom duha, a ne samo silom oružja. Njegov životni luk — od djetinjstva u planinama Aršana do smrti na obalama Jaksarta — podsjeća na mitove o junacima koji su postali više od ljudi, ali nisu prestali biti ljudi. U njemu se prepliću religija, filozofija, etika i politika, a sve u službi nečega što bismo danas nazvali civilizacijom razuma. Ova studija stoga nije samo biografija jednog vladara. Ona je i ogled o ravnoteži moći sa umjerenosti i tolerancijom, o ljudskoj težnji za redom, i o miru koji nadživljava ratove. U njoj Kir nije zatvoren u prošlost — on govori o sadašnjosti i onome što bi svaka vlast trebala biti: odgovornost, pravednost i stvaranje harmonije između različitih svjetova.

Sadržaj

Sažetak…….....1

Resume……2

Extended summary……...3

Historijat istraživanja……5

Izvorna građa……...8

Metodološki pristup……11

Uvod……...……14

Porijeklo. …….....15

Ujedinjenje Irana.....27

Osvajanje Lidije i grčkih polisa u Maloj Aziji.....32

Pobjeda nad Babilonskim carstvom i osvajanje Međurječja (Mesopotamije) i Levanta.....46

Pasargada.....54

Ratovi u stepama.....62

Zaostavština…….……...70

Zaključak……....78

Preporučena izvorna građa.....80

Biografija sa bibliografijom autora……..85

Završna riječ……...88

Sažetak

Naučno – popularna studija - priručnik „Kir Veliki. Nastanak Irana : između povijesti, ideala i tradicije" predstavlja sveobuhvatnu analizu ličnosti, vladavine i nasljeđa Kira II Velikog, utemeljitelja Iranskog Carstva i jedne od najvažnijih figura svjetske historije. Polazeći od klasično-civilizacijskih literarnih narativa – prije svega Herodota, Ktesija, Ksenofonta, Plutarha– istražuje se višeslojna slika Kira kao povijesnog vladara, filozofskog, političkog i didaktičkog ideala te kulturnog arhetipa koji je nadživio vlastitu epohu. Poseban naglasak stavljen je na proces ujedinjenja Irana, osvajanja Medije, Lidije i Babilonije, te Kirov odnos prema narodima i religijama unutar svoje domene. Studija kombinuje historiografsku i komparativno-kulturološku metodu, analizirajući Kira kroz tri osnovne dimenzije:

I. Historiografsku, u kojoj se razmatraju dostupni literarni, epigrafski i arheološki izvori.
II. Ideološku, u kojoj se interpretiraju pojmovi pravednosti, vladarske vrline i univerzalnog poretka.
III. Tradicijsku zaostavštinu, u kojoj se razmatra način na koji je Kir bio percipiran u zoroastrijskoj, hebrejskoj, kršćanskoj i islamskoj misli.

U studiji – priručniku se predstavlja razvoj proučavanja Kira od klasično-civilizacijskih, iranskih i bliskoistočnih svjedočanstava do moderne arheologije i savremene iranske historiografije, pokazujući kako se njegov lik kretao između mita i dokumenta, između religijskog simbola i realnog državnika. U tom kontekstu, Kir postaje više od vladara – on je civilizacijski pojam koji utjelovljuje sklad između moći i pravde, politike i etike, vlasti i slobode. Posebno poglavlje posvećeno je analizi Kirovog kulturnog nasljeđa i njegovom utjecaju na kasniju orijentalnu i zapadnu političku misao, od Aleksandra Velikog do renesansnih i prosvjetiteljskih autora. U epilogu se razmatra Kir kao arhetip univerzalnog vladara – figura koja ujedinjuje historijsku stvarnost i moralni ideal. Studija nastoji ponuditi i sintezu između klasične historiografije i savremene interpretacije, povezujući tekst, sliku i ideju u jedan cjelovit prikaz. U tom smislu, "Kir Veliki. Nastanak Irana : između povijesti, ideala i tradicije" nije samo studija o jednom vladaru, nego i meditacija o smislu vlasti, ljudske odgovornosti i trajanja civilizacijskog pamćenja.

Ključne riječi: Kir Veliki, Ahemenidsko Carstvo, persijska historija, Pasargada, Babilon, Lidija, Medija, Herodot, Ksenofont, Ktesije, Kirov cilindar, pravednost, vladarska ideologija, zoroastrizam, religijska tolerancija, iranska tradicija, arheologija Irana, antički izvori, politička filozofija starog Istoka, humanistička ideja vlasti, kulturno nasljeđe.

Resume

This study presents a comprehensive analysis of Cyrus II the Great, founder of the Achaemenid Empire, examining his historical role, ideological significance, and enduring cultural legacy. Drawing on classical sources such as Herodotus, Xenophon, Ctesias, and Plutarch, as well as Near Eastern epigraphic and archaeological evidence, the work explores Cyrus as both a historical figure and a transhistorical ideal. The study is structured around three dimensions: historiographical (sources and reconstruction), ideological (concepts of justice, kingship, and universal order), and traditional (reception in Zoroastrian, Jewish, Christian, and Islamic thought). It highlights the processes of imperial formation, including the conquest of Media, Lydia, and Babylon, and emphasizes Cyrus' model of governance marked by pragmatism and religious tolerance. Ultimately, the study positions Cyrus as a civilizational archetype embodying the synthesis of power and ethics, politics and moral responsibility.

Extended summary

Cyrus the Great: The Formation of Iran — Between History, Ideals, and Tradition

This scientific-popular study examines the life, rule, and legacy of Cyrus II the Great within a broad interdisciplinary and transhistorical framework. Positioned at the intersection of history, political philosophy, and cultural memory, the work seeks to reconstruct Cyrus not only as a historical actor of the 6th century BCE but also as a symbolic figure whose meaning transcends his own time.

The study begins with an analysis of the historiography of Cyrus, tracing its development from ancient narrative traditions to modern scholarly interpretations. Classical Greek sources—especially Herodotus, Xenophon, and Ctesias—are critically examined as layered texts combining historical information, literary construction, and moral reflection. Particular attention is given to Xenophon's *Cyropaedia*, which, although not a historical account, profoundly shaped the image of Cyrus as the ideal ruler in Western political thought.

Parallel to classical narratives, the study incorporates Near Eastern sources, including the Cyrus Cylinder and the Nabonidus Chronicle, which provide contemporaneous insights into Cyrus' political ideology and imperial practice. These sources are analysed within their original cultural and propagandistic contexts, allowing for a nuanced understanding of Achaemenid imperial discourse.

A central part of the study is devoted to the formation of the Iranian state and the rise of the Achaemenid Empire. The processes of Persian expansion—from the overthrow of Median hegemony to the conquest of Lydia and Babylon—are interpreted not only as military achievements but also as acts of political integration and cultural synthesis. Cyrus' policy toward conquered peoples, particularly his approach to religion and local traditions, is interpreted as a pragmatic model of imperial governance that contributed to the stability and longevity of his empire.

Methodologically, the study employs a combination of historiographical analysis, comparative cultural interpretation, and archaeological contextualization. By integrating textual and material evidence, it reconstructs the political and ideological landscape of the early Achaemenid period. The interdisciplinary approach allows Cyrus to be understood simultaneously as a historical ruler, a political concept, and a cultural archetype.

The reception of Cyrus in later traditions constitutes another major focus of the work. In biblical literature, he appears as a divinely chosen ruler; in Iranian epic tradition, his figure is transformed and mythologized; in later Western thought, he becomes a model of enlightened monarchy. This multiplicity of interpretations demonstrates how Cyrus' image evolved across cultures and epochs, reflecting changing political and ethical ideals.

In its concluding reflections, the study presents Cyrus as an archetype of universal kingship—a figure that embodies the balance between authority and justice, power and responsibility. Rather than reducing him to either myth or historical fact, the work emphasizes the productive tension between these dimensions. In this sense, Cyrus emerges not merely as the founder of an empire, but as a lasting symbol of civilizational order and ethical rulership, whose legacy continues to resonate in both Eastern and Western intellectual traditions.

Key words : Cyrus the Great, Achaemenid Empire, Ancient Persia, Pasargadae, Babylon, Media and Lydia, Cyrus Cylinder, Nabonidus Chronicle, Herodotus, Xenophon, Kingship ideology.

Historijat istraživanja

Proučavanje ličnosti i djela Kira II Velikog, utemeljitelja Iranskog Carstva, proteže se kroz više od dvije i po hiljade godina intelektualne tradicije, od antičkih izvora koji su njegovu pojavu interpretirali kroz političke i etičke paradigme svoga vremena, do savremene historiografije i arheologije koja nastoji objediniti tekstualne, arheološke i komparativne izvore u interdisciplinarnom okviru. Sam historijat istraživanja o Kiru Velikom može se, u metodološkom smislu, podijeliti na tri temeljna razdoblja: antičku tradiciju, predmoderne interpretacije i modernu znanstvenu analizu.

Najraniji izvori o Kiru potječu iz antičkog svijeta, pri čemu se posebno izdvajaju Herodot, Ktesije iz Knida, Ksenofont i Berosus. Herodotov prikaz iz V. st. p. n. e. ostaje osnovni narativni temelj u kojem se sa povijesnim činjenicama prepliću legenda, moralna pouka i politička refleksija. U njegovom djelu Kir je istodobno i junak i opomena — čovjek koji utjelovljuje moć i granice ljudske ambicije. Ktesije, koji je živio na dvoru iransko – ahemenidskog padišaha Artakserksa II, ponudio je alternativnu, često anegdotsku, verziju događaja, s naglašenim interesom za dvorsku kroniku i persijske legende. Njegovo djelo *Persika* (poznato- za sada - samo fragmentarno putem Diodora i Fotija) unosi sloj lokalne tradicije koji je Herodotu bio nedostupan. Ksenofontova "Kirupedija" stoji, međutim, izvan granica klasične historiografije. To je didaktička studija, filozofski traktat o idealnom vladaru (posebice njegovom odgoju) i politički priručnik o etici vlasti. U njoj Kir postaje paradigmatski lik — prototip vladara koji sjedinjuje mudrost, umjerenost i vojnu vještinu. Upravo zbog svoje idealiziranosti, "Kirupedija" je kroz stoljeća bila čitana više kao utopijska alegorija nego kao povijesni izvor. U helenističkom i rimskom periodima, Kir je u grčkoj, grčko – rimskoj i orijentalnoj misli postao simbol filantropije i božanskog reda. Diodor, Strabon, Plutarh i Justin prenose ranije narative, ali ih i reintrepretiraju. U biblijskoj tradiciji Kir se pojavljuje kao "pomazanik Gospodnji", što je uveliko utjecalo na hebrejski, kršćanski i islamski pogled na njegovu ulogu. Taj sinkretizam između iranske, klasično-civilizacijske tradicije učinio je Kira transkulturalnim simbolom pravedne vlasti.

Prvi pokušaji kritičkog historiografskog pristupa Kiru pojavljuju se u ranonovovjekovnom periodu, kad se Kir smješta u kontekst političke filozofije prosvjetiteljstva. No, ključni pomak nastaje u XIX. st. zahvaljujući razvoju asiriologije i arheologije Bliskog istoka. Otkriće i dešifriranje klinopisnog pisma otvorilo je mogućnost direktnog uvida u originalne persijske izvore. Najznačajniji pronalazak, tzv. Kirov cilindar, otkriven 1879. u Babilonu, dao je novu dimenziju razumijevanju Kirove politike i religijske tolerancije. U istom stoljeću persijski epigrafski i arhitektonski ostaci u Pasargadu i Persepolisu potvrdili su autentičnost dijela narativa iz klasičnih izvora. U tom razdoblju Kir postaje predmet interesa ne samo povjesničara, već i filozofa politike, koji ga vide kao prvu figuru prosvijećenog monarha, vladara stila i uma. U XX. i XXI. st. istraživanja o Kiru Velikom dobila su sistematski oblik kroz sintezu arheoloških, filoloških i antropoloških pristupa, u kojima se nastoji postići demitizacija Kirovog lika, analizirajući ga u kontekstu ahemenidske državne ideologije, diplomatske prakse i kulturne integracije različitih naroda. Arheološka istraživanja Pasargada i studije natpisa omogućile su precizniju rekonstrukciju političkog pejzaža VI. stoljeća p. n. e. Posebnu pažnju privlači suvremeni interes za Kirov koncept kraljevske legitimnosti i njegovu univerzalističku

dimenziju. U globalnim diskursima Kir je danas prepoznat kao simbol rane multikulturalne politike i civilizacijskog humanizma.

Od XIX stoljeća, istraživanja Kira Velikog prošla su kroz tri faze:

1. Orijentalistička faza u kojoj je dešifrirano klinasto pismo i otkriveni Kirov cilindar i drugi spomenici na kojima se spominje Kir II. Veliki ili su na neki način vezani za njega i dešavanja u kojima je imao udjela.
2. Kritičko-pozitivistička faza koja je težila objektivnoj rekonstrukciji događaja.
3. Moderna i postmoderna interpretativna faza, u kojoj se Kir Veliki tumači kroz prizmu kulturne antropologije, političke etike i pojma imperijalne pravde.

Savremena istraživanja, osobito ona provedena u Iranu, posebice ona na nalazištima Pasargade sve više pridaju važnost simboličkim i idejnim aspektima Kirove vladavine, čime se spajaju arheologija, religijska studija i filozofija povijesti. Historiografski razvoj proučavanja Kira II. Velikog pokazuje tako prelazak od legende ka empiriji, ali bez gubitka etičke jezgre koja je njegovu figuru učinila neprolaznom. U tom smislu, istraživanje Kira nije samo pitanje antičke povijesti, nego i trajni dijalog između povijesne činjenice i humanističkog ideala.

Izvorna građa

Kod proučavanja povijesnog konteksta u kojem je živio i djelovao Kir II. Veliki – za sada – na raspolaganju imamo ograničen i fragmentaran korpus izvora. A i ti dostupni izvori o Kiru II Velikom, osnivaču Iranskog Carstva, predstavljaju jedan od najkompleksnijih korpusa antičke historiografije. Oni potječu iz različitih civilizacijskih tradicija — klasično-civilizacijske, babilonsko-mesopotamske, iranske, abrahamističke — te zahtijevaju kritičku analizu i komparativni pristup. Ova raznolikost svjedočanstava ne samo da otežava, nego istodobno i obogaćuje mogućnost razumijevanja Kirove ličnosti, jer kroz različite narative i ideološke filtere otkrivamo kako je njegova figura nadrasla granice jedne kulture i postala simbol univerzalne vladarske paradigme. Najopsežniji i najutjecajniji izvor o Kiru potječe iz starogrčke književnosti.

U svome djelu "Historije", Herodot nudi detaljan prikaz Kirovog porijekla, mladosti, osvajanja Medije, Lidije i Babilonije te njegove smrti u sukobu s Masagetima. Iako Herodotov narativ sadrži mnoge elemente mitologizacije i moralne pouke, on ostaje temeljni izvor za grčko razumijevanje persijske moći. Njegova priča o Kirovom djetinjstvu i sudbini prožeta je motivima arhaičnog mita o „spasenom djetetu", što odražava potrebu da se osnivač carstva prikaže kao izabranik božanske pravde. Ksenofontova "Kirupedija" nije historiografsko, već, kako je već spomenuto, didaktičko djelo. Napisano u prvoj polovici IV. st. p. n. e., ovo djelo prikazuje Kira kao idealnog vladara, oličenje umjerenosti, pravednosti i vojne vještine. Ksenofont stvara filozofski model kraljevstva koje se temelji na moralnom autoritetu, a ne na sili. Upravo je "Kirupedija" presudno oblikovala antički i kasniji evropski ideal pravednog vladara. Iako fikcionalizirana, ona odražava helensku fascinaciju Orijentom i istodobno humanističku projekciju grčkog poimanja etike vlasti. Ktesije, dvorski liječnik Artakserksa II, napisao je djelo "Persika" (Περσικά), koje donosi alternativne verzije događaja o Kiru i njegovim nasljednicima. Iako su fragmenti sačuvani samo preko Diodora i Fotija, Ktesijev narativ nudi dragocjen uvid u perzijsku tradiciju i dvorsku perspektivu, s elementima koji vjerojatno potječu iz izgubljenih iranskih predanja. Određene veće podatke o Kiru, nalazimo i u Plutarhovom životopisu Solona.

Mesopotamijska skupina izvora ima najveću historiografsku vrijednost jer je savremena Kirovu vremenu i oslobođena grčke idealizacije. Najpoznatiji izvor je "Kirov cilindar", pronađen 1879. godine u ruševinama Babilona, danas čuvan u British Museumu. Klinastopisni tekst na akadskom jeziku prikazuje Kira kao izabranika boga Marduka koji donosi mir i obnovu zemlje. Iako pisan u propagandnom tonu, cilindar je najraniji poznati dokument o ideji vladarske tolerancije i prava naroda na povratak u domovinu. U savremenoj iranskoj historiografiji često je interpretiran kao „prva povelja ljudskih prava", što je interpretacija s modernim ideološkim prizvukom, ali odražava trajni moralni aspekt Kirovog nasljeđa. U Nabonidovoj kronici se nalazi zapisi koji opisuju rat sa Babiloncima, bitku kod Opisa i prikazuju Kira kao vladara koji je preuzeo grad Babilon bez razaranja. U ovoj kronici je spomenut i Kambiz, sin Kira. Vrijedan materijal su rijetki epigrafski spomenici na kojima se spominju bilo Kir, bilo događaji ili dešavanja vezani za njegovo vladavinu, porijeklo ili zaostavštinu. I babilonske

kronike i sinkronistički zapisi iz kasnijih vremena mogu nuditi precizne datume i političke i druge okolnosti povijesnog konteksta vremena i podneblja u kojima je postojao i djelovao Kir II. Veliki, dopunjujući grčke narative o situaciji na Srednjem i Bliskom Istoku u vrijeme stvaranja Iranskog Carstva. Njihova pouzdanost je visoka, jer potječu iz službenih hramovnih arhiva.

Biblijski, starozavjetni tekstovi predstavljaju Kira kao „pomazanika Gospodnjeg", instrument božanske volje koji omogućava povratak Jevrejima (zajedno sa svetim predmetima odnesenim iz Solomonovog hrama) u domovinu. Detaljno su zabilježene posljedice njegovog "edikta" o povratku Jevreja iz babilonskog sužanjstva u Judeju. Ova teološka reinterpretacija Kira unijela je njegov lik u abrahamističku tradiciju kao simbol pravednog, bogobojažljivog vladara, i snažno utjecala na kasniji zapadni humanistički diskurs. Postoji i teorija po kojoj je Dhu al-Qarnayn iz Kurana ustvari Kir II. Veliki.[1] Kasniji iranski izvori, reinterpretirali su Kira u skladu s kulturnim i religijskim okvirima epoha u kojima su nastajali. U iranskom nacionalnom epu "Šahnama" od Firdusija, Kir se moguće pojavljuje u transformiranom obliku, ili djelomično spojen s likom Dara (Darije I.) ili kroz lik Kai Khusrau ili Kay Kāvus. Ovi likovi u Firdusijevom monumentalnom epu zadobijaju mitske atribute idealnog kralja, koji ujedinjuje moć i pravednost koji je ujedno i zaštitnik kosmičkog poretka.

Arheološki materijal iz Pasargade i ranih faza Persepolisa pruža izravan pogled na Kirov kraljevski ideološki diskurs. Arhitektonski i simbolički elementi (krilati geniji, lavovi, cvjetni motivi lotosa) odražavaju spoj elamitske, iranske, mesopotamske i anadolijske ikonografije. Arheološki ostaci, naročito iz Pasargade, svjedoče i o estetskoj i ideološkoj viziji Kirove vlasti. Njegov mauzolej, građen u kamenu i orijentiran prema planinskom horizontu, spoj je jednostavnosti i sakralnog monumentalizma. Arhitektura Pasargade odražava sintezu iranocentrične simbolike (voda, vrt, planina) i mesopotamske tradicije svetog prostora, čime je stvoren prototip persijskog dvora — *paradaisosa* — koji će se kasnije razviti u persijski koncept vrta kao zemaljskog raja.

Iz izloženog se jasno primjećuje kao dostupni korpus izvora o Kiru Velikom tvori složen mozaik između dokumenta, idealistički usmjerenog namjenskog predstavljanja, mita i tradicije. Zato i tumačenje izvora zahtijeva stalno pomišljanje granica između historijske realnosti i kulturne percepcije. Upravo ta višeznačnost čini Kira Velikog jednom od najsloženijih i najtrajnijih figura svjetske povijesti — vladarom koji je izvan vremenskih okvira bio i ostao simbol.

[1] Vjerojatnije je ipak da je riječ o Aleksandru III. Argeadu Makedonskom Velikom.

Metodološki pristup

Istraživanje ličnosti i nasljeđa Kira II. Velikog zahtijeva interdisciplinarni pristup koji obuhvata historijsku, filološku, arheološku, sociološku i religijsko-filozofsku dimenziju. Metodologija ove studije temelji se na kritičkoj analizi izvora, komparativnom pristupu tradicijama, te sintezi materijalnih i tekstualnih podataka u okviru suvremenih historiografskih paradigmi.

Polazna tačka rada jeste sistematska obrada i komparacija antičkih pisanih izvora, koji predstavljaju osnovni sloj narativne građe o Kiru. U tu svrhu korišteni su: klasično-civilizacijski izvori (Herodot, Ksenofont, Ktesije, Strabon, Plutarh, Justin), babilonsko-akadski tekstovi (Kirov cilindar, Nabonidova kronika, babilonski hronološki zapisi), staroperzijski i elamski natpisi (posebno oni iz Pasargade i Persepolisa), strozavjetni tekstovi (Knjiga proroka Izaije, Ezre, Nehemije), te relevantni fragmenti iz islamske i iranske srednjovjekovne tradicije. Svaki izvor analiziran je u svjetlu svojih povijesnih konteksta, ideoloških intencija i retoričkih formi. Poseban metodološki akcenat stavljen je na diferencijaciju između narativne konstrukcije i historiografske činjenice, pri čemu se primjenjuju osnovna načela tekstualne kritike, filološke egzegeze i hermeneutičke interpretacije.

S obzirom da Kirova ličnost stoji na raskršću više kulturnih tradicija — iranske, elamitske, mesopotamske, helenske i semitske — istraživanje se oslanja na komparativnu metodu koja omogućava prepoznavanje zajedničkih obrazaca i međusobnih utjecaja. Analiza je vođena prema principima kulturne historije i komparativne mitologije, osobito u poređenju motiva pravednog kralja, božanskog reda, i odnosa između kraljevske moći i religijskog legitimiteta. Na taj način Kir nije promatran izolirano, nego u širem civilizacijskom kontekstu starog Bliskog istoka i iranske duhovne tradicije.

Treća metodološka komponenta obuhvata analizu materijalnih i epigrafskih izvora. Ovdje se primjenjuje metoda kontekstualne arheologije, kojom se sagledava prostorna i simbolička funkcija arheoloških nalaza. U fokusu su: arhitektonski ostaci Pasargade (rezidencijalni kompleks, mauzolej, kraljevski vrt), elementi monumentalne simbolike (lavovi, krilati likovi, reljefi s natpisima), i natpisi u staropersijskom, elamskom i akadskom jeziku. Ti materijalni podaci služe kao empirijska osnova za provjeru i dopunu antičkih narativa, čime se omogućava rekonstrukcija povijesnog pejzaža u kojem je Kir djelovao.

U završnoj fazi rada primijenjena je historiografska sinteza, kojom se povezuju podaci iz različitih tradicija u koherentan analitički okvir. Ova sinteza uključuje: identifikaciju razvojnih faza Kirovog kulta i predodžbi, praćenje promjene diskursa o Kiru kroz grčku, iransku, abrahamističku misao, te interpretaciju simboličkih i filozofskih dimenzija njegovog vladanja. U metodološkom smislu, korištena su načela hermeneutičkog kruga — razumijevanje dijela kroz cjelinu i cjeline kroz dijelove — kao i strukturalno-analitički pristup kojim se ispituju odnosi između teksta, konteksta i značenja.

Studija se kreće na spoju historije, arheologije, filologije i filozofije religije, čime prelazi granice tradicionalne pozitivističke historiografije. Posebna pažnja posvećena je spoju empirijskog i idejnog, to jest činjenici da je Kirov lik istodobno predmet povijesti i nositelj ideje. Ovaj interdisciplinarni okvir omogućava čitatelju da razumije Kira II. Velikog kao historijsku stvarnost, politički fenomen i civilizacijsku ideju — kao lik koji povezuje prošlost i sadašnjost kroz neprolazni arhetip pravedne vlasti. Zato u strukturi rada pored tipičnih biografskih odrednica, te političke i vojne historije, moraju biti zastupljeni i drugi aspekti kao što su npr. : izvori i metodološki izazovi, porijeklo i uspon Kira, načela vlasti: tolerancija, zajednica, identitet, nasljedstvo i mitologizacija, kritički osvrt na mjerila "veličine" i ograničenja.

I naravno, na kraju napominjemo da je riječ o naučno – popularnoj studiji za širu javnost, a ne znanstvenom analitičko – sintetičkom radu namijenjenom postavljanju nekih novih historiografskih paradigmi. Istovremeno se nastojalo prikazati Kira u izvjesnom civilizacijsko kronološkom kontinuitetu, kao osobe koja je prikladna za sve epohe, periode, razdoblja i godine od njegovog vremena pa sve do postmoderne. U tu svrhu je izabran ilustrativni model, po kojem je Kir II. Veliki prikazan kroz niz umjetničkih slikarskih pravaca, kao što su srednjovjekovno gotičko slikarstvo, islamsko minijaturno slikarstvo, predrafaeliti, renesansa, barok, rokoko, neoklasicizam, romantizam, impresionizam, realizam, futurizam, nadrealizam, kubizam i pop arta. Takve slike su generirane zahvaljujući vještačkoj inteligenciji platforme ChatGTP.

ועברי
לעבאנק

Uvod

Prvi istočni susjed Sumera i Akada je bila zemlja Elam, koja nimalo nije zaostala po svome civilizacijskom razvitku u odnosu na Međurječje. Elam je, ustvari, bio sastavni dio maloazijsko – levantsko – mesopotamijsko - srednjoistočnog civilizacijskog kontinuuma. Elamiti su puna dva milenijuma imali međusobno prožetu i ispunjenu historiju sa zemljama Međurječja, počevši sa Sumerom, zatim Akadom, onda Babilonijom i Asirijom. Iako je Elam u ovom povijesnom razdoblju često bio meta i cilj invazionih vojski koje su dolazile iz Međurječja, tek su asirski pohodi od početka VII. p. n. e. nanijeli Elamiti nepopravljivu štetu. Vojska asirskog vladara Asurbanipala je 653. god. p. n. e. izvojevala i veliku pobjedu kod Ulaï, simbolički označivši početak kraja Elama. Istovremeno sa konačnim asirskim slamanjem Elamita, pod pritiskom Skita i Kimerijaca, svojih srodnika iz iranskog ogranka indoeuropskog svijeta, Parsu/Persi/Persijanci su se pomjerili prema jugu u pravcu elamitskih zemalja. I iste godine kada se desila bitka kod Ulaï, persijski vladar Teispes je zauzeo grad Anšan, glavno središte istočnog Elama. Ovo persijsko kraljevstvo na elamitskom visočju je u svoje prvo vrijeme bilo vazalno prema asirskoj, a kasnije prema međanskoj hegemoniji, da bi u narednom stoljeću postao nukleus razvoja prostranog gospodstva Ahemenidske dinastije.

Asurbanipalova vojska je 646. god. p. n. e. opustošila zapadni Elam, kasnije poznat kao Susijana, a šest godina kasnije Asurbanipalova vojska je ponovo uništavala elamitsku zemlju, zarobivši tom prilikom i elamitskog kralja Kuma – Kaldaša. Ali ni Asirsko carstvo nije dugo nadživjelo Asurbanipala, svoga najvećeg, najmoćnijeg i najsurovijeg vladara. I u periodu od 616. do 599. god. p. n. e., velika antiasirska koalicija zemalja i naroda je konačno slomila asirsku despotiju da se više nikada ne oporavi. Od sloma asirske despotije, pored Haldejske dinastije u Babilonu, najviše su koristi izvukli indoeuropski Iranci, koji su se konačno etablirali kao glavni politički, etnički i jezički element na Srednjem Istoku, što je pozicija koju će zadržati sve do danas. Prvo polustoljeće nakon pada asirske dominacije pripalo je sjevernijim iranskim Medijcima, a onda je prvenstvo prešlo na južnije Persijance koji su podarili dinastiju Ahemenida.

Podijeljene i značajno oslabljene elamitske zajednice su u narednih 100 godina polako, ali sigurno apsorbirane u rađajuće persijsko kraljevstvo Ahemenidske dinastije. Ali to apsorbiranje nije značilo nestanak Elamita i njihove civilizacije ni to da su bili preslojeni od Iranaca, jer se ustvari desilo spajanje, sinkretizam u kojem su persijski Ahemenidi preko prisvajanja elamitske civilizacije, uklopljeni kao njen sastavni i neotuđivi dio u taj već pomenuti maloazijsko – levantski - mesopotamijski– srednjoistočni civilizacijski kontinuum. Iranci, poglavito njihov persijski ogranak, su tome skoro tromilenijumskom kontinuumu donijeli neke svoje indoeuropske vrijednosti i kvalitete, kao što su državotvorne i vojničke vizije, sposobnosti i upornosti i kompromisa i stalnu pokretačku potrebu i snagu za novim i boljim. Te nove vrijednosti i kvalitete su samo dodatno oplemenili i unaprijedili staru civilizaciju, utisnule joj novu energiju kako bi sa njom jedan civilizacijski svijet i okvir mogao biti ne samo ujedinjen, nego još više i proširen. Nova snaga je stvorena, trebao se samo još pojaviti ko bi je pokrenuo i iskoristio.

Porijeklo

Mnogo prije nego što je dobio epitet "Veliki", Kir je bio princ i vladar poznat kao Kir II (staropersijski : 𐎤𐎢𐎽𐎢𐏁 *Kūruš*; novopersijski : کورش *Kūroš*; grčki : Κῦρος, *Kȳros*; latinski : *Cyrus*). On je poticao iz drevne dinastije Ahemenida koja je vladala Persijancima, ogrankom indoeuropskih Iranaca. Eponimni osnivać ove dinastije je bio Ahemen (𐎠𐎧𐎹𐎼𐎴𐏁). Izuzev toga što je on bio zajednički predak Ahemenidskih vladara, za sada o njemu u dostupnim vrelima nema drugih podataka. Radi toga su njegov život i njegova postignuća, ako ih je i imao, još uvijek obavijeni povijesnom maglom. Možda bi se moglo pretpostaviti da je on bio vladar u zemlji Parsua (Parsuash Parsumash) koja je bila smještena na području sjeverno - središnjeg planinskog masiva Zagrosa.[2] Ahemenov sin Teispes (𐎲𐎢𐏁𐎱𐎢𐏁) se, vjerojatno pod pritiskom Skita i Kimerijaca, sa svojom zajednicom pomjerio više prema jugoistoku, i iskorištavajući elamitsku zauzetost uslijed kontinuiranih asirskih borbenih pohoda, uspio je zauzeti grad Aršan. Teispes je Aršan pretvorio u prijestolnicu svoje tada još uvijek male državice. Njega je naslijedio sin Kir I.

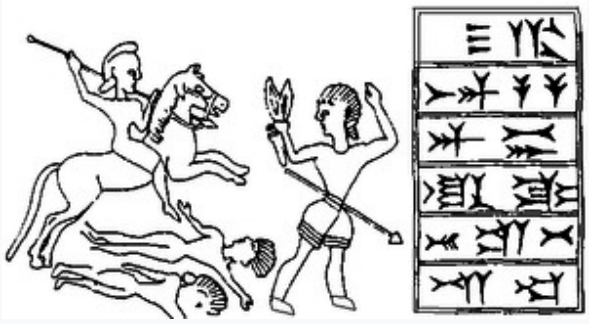

Prikazi i tekst sa pečata Kira I. iz Aršana

Nakon sloma asirske hegemonije, kraljevstvo u Aršanu je vjerojatno palo pod hegemoniju Medije kojom je vladao Kijaksar, sin Fraorta, sina Dejokova. Kijaksara je na tronu Medije i njene hegemonije u iranskom svijetu naslijedio sin Astijag. Kira I. je naslijedio sin Kambiz I., koji je oženio princezu Mandanu, kćerku svoga sizerena, medijskog vladara Astijaga. Mandanina majka je bila princeza Arijenis, kćerka lidijskog kralja Alijatesa i sestra Kreza. Astijag i Arijenis su se sigurno vjenčali nedugo nakon što je bitka između lidijske (koju je predvodio Alijatesa) i medijske vojske (koju je predvodio

[2] Ova zemlja se spominje na natpisu koji se datira u 844. god. p. n. e. i koji bilježi asirsku vojnu ekspediciju, koju je osobno predvodio asirski vladar Šalmaneser III, u područje Zagrosa. Na natpisu se navodi da je Šalmaneser III. uspio da iznudi danak od 27 poglavara zemlje Parsua, što bi navodilo na pomisao da Parsua u IX. st p. n. e. nije bila ujedinjena država, nego više skup većeg broja politija koje bi bile možda međusobno vezane nekim labavijim političkim ili drugim (npr. religijsko - kultnim) vezama. Slična situacija bi bila tada i sa Međanima. Etimološko porijeklo imena Parsua je od staroiranske riječi **Parsava* u značenju granice, graničnog područja, krajine. Vjerojatni razlog je bio u tome što je to bilo od IX. do VII. st. p. n. e. granično područje iranskog svijeta prema neindoeuropskim područijima Međurječja i Srednjeg Istoka.

Kijaksar) iznenada prekinuta pomračinom sunca 28. maja 585. god. p. n. e. koju je inače tačno predvidio čuveni matematičar, učenjak i astronom Tales iz Mileta.

Iz braka Kambiza I. i Mandane je proizašao sin Kir II, koji je rođen u Anšanu, moguće u periodu 600 – 599. god. p. n. e. Etimologija imena Kir je tema diskusija učenjaka još od epohe klasične civilizacije pa do našeg vremena. Trenutno su najprisutnije teorije po kojima se ime Kir interpretira preko indoeuropskih staropersijskih značenja za "sunce" (i druge doslovne i metaforičke izvedenice vezano za ovo nebesko tijelo), "mladića", "heroja" i "onoga koji je ponizio neprijatelja" i preko elamitskog značenja za "onoga koji pruža zaštitu"/"onoga koji daruje brigu". Kir je bilo ime još dvojice članova dinastije Ahemenida i to Kira I. od Anšana, djeda Kira II. Velikog, i princa Kira Mlađeg (poginuo u bitci kod Kunakse 3. septembra 401. god. p. n. e.), ovjekovječenog u Ksenofontovim djelima Anabaza i "Helenska historija" i brata Artakserksa II.

Po Ksenofontovoj "Kirupediji", Kir je do svoje 12. godine boravio na persijskom dvoru u Anšanu. Kralj Astijag, čuvši da je dječak lijep i od velikih očekivanja, pozvao je svoju kćerku da dođe sa Kirom u Ekbatanu. Astijag je podario unuku prelijepo odijelo i naložio je jednom od svojih sluga da Kira nauče jahati, što je posebno bilo drago mladom Kiru jer u Anšanskom kraljevstvu, iz kojega je dolazio, konjaništvo zbog zemljopisnih osobenosti nije bilo rašireno. Kako bi istakao Kirovu vrline mudrosti i darežljivosti koje je pokazivao još kao dječak, Ksenofont navodi jednu zanimljivu anegdotu koja se desila prilikom kraljevske gozbe na kojoj su razgovarali Astijag i Kir i kada je dječak podijelio Astijagovim slugama meso kojim je poslužen. Moguće je da je ova anegdota, ako ne sva, onda bar u nekim svojim dijelovima i detaljima apokrifna ili ciljna konstrukcija samoga Ksenofonta. Kada se Mandana spremala na povratak u Anšan, njen otac ju je zamolio da ostavi Kira II. na međanskom dvoru i Ekbatani. Iako nije bila za to, složila se sa tom molbom Astijaga pod uvjetom da njen sin svojevoljno pristane da ostane u Ekbatani. Kir II. je, uz argumentaciju zašto to želi, odlučio ostati. Za razliku od Herodotovog opisa odnosa Astijaga i Kira, Ksenofontova "Kirupedija" pokazuje iznimnu bliskost i brižnost između djeda i unuka. Kir je tako sticao obrazovanje u samom neposrednom okruženju Astijaga, a posebno mu se svidio lov na divlje životinje i zvijeri. U svojoj 15. ili 16. godini Kir je doživio i svoje prvo ratno "krštenje", kada je u bitci sa "Asircima" pokazao i hrabrost i inicijativnost i izvojevao pobjedu. Nakon toga, Kirov otac je poslao molbu za povratak sina u Anšan, a i sam Kir je želio da se vrati svome domu. I tako je Kir napustio dvor Astijaga i otišao u Persiju.

Po Ksenofontovoj političko-didaktičkoj konstrukciji Kirovog odgoja, za koju uvijek vrijedi istaći da nije historiografski izvještaj, idealni vladar je primio vrijednosti zajednice jednakih, strogosti, discipline, sposobnosti za lov, umjerenosti, pravdoljubivosti, uljudnosti, dvorske finoće i profinjenosti, diplomatije. Ksenofontova poanta je kako idealan vladar spaja vrlinu samokontrole s društvenom gracioznošću. Poučni karakter "Kirupedije", u kojoj se Kir treba prikazati kao idealni model za vladare, kao posljedicu je imao i iskrivljavanje odnosa između Kira i Astijaga u odnosu na povijesnu stvarnost. U Ksenofontovom djelu zato se nije moglo prikazati da je uopće došlo do oružanog sukoba između država i vojski koje su predvodili djed i unuk, jer bi to bilo u potpunosti sa naravoučenijem koje je Ksenofont želio izreći. Radi održavanja toga prikaza "idiličnog i brižnog odnosa" koji vlada među djedom i unukom, Ksenofont frizira povijest tako što navodi da je Astijag umro i da ga je naslijedio sin Kijaksar, brat Mandane i ujak Kira, i da se to desilo znatno prije nego što je Kir zavladao Medijom.

Ime Kijaksar za sina Astijaga se ne pojavljuje ni u jednom drugu vrelu, i vjerojatno je ovaj Astijagov sin bio fikcijski produkt samoga Ksenofonta u svrhu konstrukcije njegovog poučnog i obrazovno - odgojnog narativa.

Još prije nego što je smijenio na tronu Anšanskog kraljevstva svoga oca, Kir II. je oženio Kasandanu, kćerku Farnaspa koji je pripadao bočnom ogranku ahemenidske dinastije. Dostupna izvorna građa opisuje brak Kir II. i Kasandane kao sretan, ispunjen međusobnom ljubavlju, poštovanjem i uvažavanjem. Kasandana je jednom prilikom rekla da bi još teže bilo napustiti supruga Kira nego napustiti svoj život. Kasandana je imala i značajan utjecaj na svoga supruga dok je on ujedinjavao svijet civilizacije kojoj je pripadao. Kir II. i Kasandana su imali najmanje petoro djece i to sinove Kambiza i Bardiju (ili Smerdisa kako je bio poznat među Grcima) i kćerke Artistonu, Atosu, Roksanu.

Herodot prenosi jednu nadasve mitologiziranu priču o rođenju i odrastanju Kira II. : "Naše pripovijedanje zahtijeva da na ovom mjestu kažem tko je bio taj Kir koji je osvojio Krezovu državu i kako su Persijanci preuzeli vlast u Aziji. A pisat ću u skladu s onime što kažu poneki od Persijanaca koji ne žele pretjerivati u vezi s Kirom već pričati istinitu povijest, iako znam da kolaju još tri druga prikaza povijesti o Kiru….. Vlast je preuzeo Astijag sin Kijaksarov. On je imao kćer koju je nazvao Mandana, i Astijagu se u snu prikazalo kako se ona toliko pomokrila da je njegov grad[3] bio poplavljen te da se cijela Azija našla pod vodom. Kad je povjerio san svećenicima tumačima snova i kad je od njih sve točno saznao, silno se uplašio. Kasnije, kad je ta njegova Mandana dorasla za udaju, nije je htio dati nikome od Međana koji bi njega bili dostojni jer se pobojao prikaza u snu, već ju je dao Persijancu po imenu Kambiz, za kojega je vidio da je iz dobre kuće i mirne naravi, no ipak ga je smatrao mnogo nižim bilo od kojeg Međanina iz srednjeg staleža. Pošto se Mandana udala za Kambiza, Astijagu se prve godine prikazao nov san: činilo mu se da iz stidnice njegove kćeri izrasta loza i da ta loza obrasta cijelu Aziju. Kad mu se to pričinilo i kad se povjerio tumačima snova, pozove kćer iz Persije, a ona je bila pred porođajem, te ju je, kad je stigla, stavio pod nadzor jer je htio ubiti njezin porod: naime, svećenici tumači snova objašnjavali su ono što mu se prikazalo kao da će se dogoditi da dijete njegove kćeri zavlada umjesto njega. Kako se želio od toga štititi, Astijag je, kada se Kir rodio, pozvao Harpaga, svoga rođaka, najvjernijeg od Međana, koji se brinuo za sve njegove poslove, i rekao mu je ovo: »Harpaže, nemoj ni na koji način zanemariti zadatak koji ti dajem, a nemoj ni mene obmanuti niti naposljetku sebe upropastiti tako da se okreneš nekom drugom. Uzmi dijete što ga je Mandana rodila, odnesi ga u svoju kuću i ubij ga; zatim ga sahrani kako ti god drago!« Ovaj odgovori: »O kralju, još nikad nisi doživio ništa nemilo od ovog čovjeka ovdje, a trudit ću se da ni ubuduće nikad ne pogriješim prema tebi. Ako ti želiš da se to dogodi, moja je dužnost da ti primjereno ispunjavam želje. Tim je riječima odgovorio Harpag, a kada su mu predali djetešce opremljeno za smrt, otišao je plačući kući; a kad je došao, ispričao je svojoj ženi svaku riječ koju mu je Astijag rekao. A ona mu je kazala: »Što sada namjeravaš učiniti?« On je odgovorio: »Ne ono što mi je naložio Astijag, i bude li on poludio i razgoropadio se gore no što se sada goropadi, ja neću dijeliti njegovo mišljenje niti ću mu ispuniti želju ovim ubistvom. Neću ga ubiti iz mnogih razloga, i zato što mi je ovo dijete rođak, i zato što je Astijag starac i nema muških potomaka: ako je htio da nakon djetetove smrti vlast prijeđe na njegovu kćer, čije dijete sada želi da ja ubijem za njega, zar iz toga ne prijeti za mene najveća moguća opasnost? No radi moje sigurnosti nužno je da ovo dijete umre, ali njegov ubojica mora biti netko od Astijagovih ljudi a ne od mojih. To je kazao i odmah je poslao glasnika k jednome od Astijagovih pastira za kojega je znao da izvodi stoku na pašnjake posebno prikladne za njegove namjere i da je na

[3] Ekbatana, prijestolnica Medije.

planinama prepunima divljih zvijeri, a ime mu je bilo Mitradat. S njim je živjela kao družica u ropstvu žena, a ta žena s kojom je živio zvala se Kuja na grčkom jeziku, a na međanskom Spako: naime, Međani kuju nazivaju »spaka«. Obronci brda, na kojima je taj pastir čuvao stada goveda, nalaze se sjeverno od Ekbatane prema Crnom moru. Ovdje je medijski kraj koji leži uz područje Saspiraca veoma brdovit, vrletan i obrastao šumama, a preostala je medijska zemlja cijela ravničarska. Kada je, dakle, pozvani pastir stigao u najvećoj žurbi, Harpag mu je rekao: »Astijag ti zapovijeda da uzmeš ovo djetešce i da ga izložiš na najpustijem mjestu u planinama kako bi što prije umrlo. A zapovjedio mi je da ti kažem da će te, ne budeš li ga ubio nego ga spasiš na neki način, umoriti najgorom smrću; ja sam lično određen da nadgledam izvršenje. Kad je to pastir čuo i kad je preuzeo djetešce, vratio se istim putem i stigao do svojeg tora. Upravo tada, kad je pastir odlazio u grad, njegova se žena, koja je svaki dan očekivala porođaj, po božjoj volji porodi. Bili su oboje zabrinuti jedan za drugoga, on u strahu zbog ženina poroda, a žena zbog toga što nije bilo uobičajeno da Harpag poziva njezina muža. Kad se on vratio i stao uz nju, žena, budući da ga nije više ni očekivala, prva zapita zašto ga je Harpag tako žurno pozvao. On reče: »Ženo, pošto sam stigao u grad, vidio sam i čuo stvari za koje bih volio da ih nisam vidio niti da su se ikada dogodile našim gospodarima. Čitava je Harpagova kuća odzvanjala plačem: ja sam potresen ušao unutra. Cim sam ušao, opazim djetešce koje leži, bacaka se i plače, a urešeno je zlatom i odjeveno u svečane haljinice. Kad me Harpag vidje, naredi da što prije uzmem djetešce, odem, odnesem ga i izložim ondje gdje u planinama ima najviše divljih zvijeri, a uz to mi reče da je to Astijagova naredba i užasno mi priprijeti ne budem li je izvršio. A ja sam ga uzeo i odnio, a mislio sam da je od nekog sluge: nisam mogao ni zamisliti odakle potječe. Čudio sam se jedino kad sam vidio kako je ukrašeno zlatom i haljinicama, a uz to i plaču koji je glasno odzvanjao Harpagovom kućom. N o uskoro na putu saznam cijelu istinu od sluge koji me je pratio izvan grada i predao mi novorođenče: da je to dijete Astijagove kćeri Mandane i Kambiza sina Kirova, te da Astijag naređuje da se ono ubije; evo, to je to dijete. Dok je to govorio, pastir otkrije dijete i pokaže joj ga. Kad je ona vidjela kako je djetešce veliko i lijepo, zaplače, obujmi muževljeva koljena, te ga počne preklinjati da ga ni u kojem slučaju ne izloži. On odvrati da ne može ništa drugo učiniti, jer će doći Harpagove uhode da provjere, a on će stradati na najstrašniji način ako to ne učini. Kako nije mogla nagovoriti muža, žena ponovo reče ovo: »Kad te već ne mogu nagovoriti da ga ne izložiš, onda učini ovako, ako je baš posve nužno da ga vide izložena: i ja sam rodila, no rodila sam mrtvorođenče; njega odnesi i izloži ga, a dijete Astijagove kćeri othranimo kao da je naše; tako ti nećeš biti uhvaćen u neposlušnosti prema gospodarima niti će naša odluka biti zla. Mrtvo će dijete dobiti kraljevski grob, a živo će ostati na životu. Pastir pomisli da žena ima posve pravo u tim okolnostima, pa je odmah sve činio kako mu je kazala. Dijete koje je donio da ga usmrti preda svojoj ženi, a vlastito mrtvo dijete uzme i stavi u košaricu u kojoj je nosio ono drugo: uresivši ga svim nakitom drugog djeteta, odnio ga je i izložio na najpustijem mjestu u planinama. Kad je prošlo tri dana otkako je dijete bilo izloženo, pošto je ondje ostavio nekoga od svojih pomoćnika, pastir je otišao u grad, pa je došao Harpagu i rekao da je pripravan pokazati mu djetetovo mrtvo tijelo. A Harpag je poslao najvjernije od svojih tjelesnih čuvara i njihovim je posredstvom vidio i pokopao pastirovo djetešce. Ono je tako bilo pokopano, a dijete koje će kasnije dobiti ime Kir uzela je i othranila pastirova žena, a dala mu je neko drugo ime a ne Kir.

Kad je dječak navršio deset godina, događaj koji mu se zbio razotkrio ga je. Igrao se u selu u kojem su bile i njihove staje, a igrao se zajedno s vršnjacima na putu. Dječaci su u igri izabrali da im kralj bude

baš ovaj dječak koji je tobože bio pastirov. A on ih je raspodijelio tako da jedni grade kuće, drugi da budu tjelesna straža, a netko da postane kraljevo oko[4], dok je drugome davao dužnost da donosi vijesti, pa je tako svakome dodij dio neku zadaću. Jedan od dječaka koji su se igrali bio je sin Artembara, čovjeka uglednog među Međanima, i on nije izvršio zadatak koji mu je Kir dao, pa je Kir naložio drugim dječacima da ga uhvate, a kad su ga dječaci poslušali, Kir je ovog dječaka uistinu grubo išibao. A on je, čim su ga pustili, veoma ozlojeđen jer je pretrpio poniženje, otišao u grad i počeo se žaliti ocu na to što je doživio od Kira, no nije govorio o Kiru (jer se on tada i nije tako zvao) nego o sinu Astijagova pastira. Artembar, rasrđen kakav je bio, ode k Astijagu zajedno sa sinom i reče mu da je dijete doživjelo gnusne stvari, i to ovim riječima: »O kralju, ovako ga je grozno zlostavljao sin pastira, tvojega roba«, pokazujući leđa vlastita djeteta. Pošto je to saslušao i pregledao, Astijag je htio pružiti dječaku zadovoljštinu zbog Artembarove časti, te je pozvao pastira i njegova sina. A kad su obojica došla, Astijag pogleda Kira i reče: »Iako si sin ovoga ovako neznatna čovjeka, kako si se usudio podvrgnuti tolikoj sramoti sina onoga koji pripada mojim najodličnijim dvoranima?« Kir ovako odgovori: »O gospodaru, imao sam pravo to uraditi: naime, dječaci iz sela, među kojima je bio i ovaj, u igri su me izabrali za svojega kralja; mislili su da sam za tu ulogu najprikladniji. Svi su ostali dječaci izvršavali moje zapovjedi, a ovaj mi se ovdje nije pokoravao bez ikakva razloga, pa je na koncu i kažnjen. Ako sam zato zaslužio neku kaznu, tu sam!« Dok je dječak tako govorio, Astijag ga je prepoznao, i činilo mu se da crte lica nalikuju njegovima i da mu je odgovor odviše slobodan, a mislio je da i vrijeme izlaganja djetešceta odgovara dobi dječaka. Potresen time neko je vrijeme ostao bez riječi: kad se jedva napokon pribrao, htio se riješiti Artembara kako bi preslušao pastira uhvativši ga nasamo, pa reče: »Artembare, tako ću uraditi da ti i tvoj sin ne budete nezadovoljni.« Otpustio je, dakle, Artembara, a Kira su, na njegovu zapovijed, sluge uvele unutra. Kad je preostao još jedino pastir, Astijag ga je pitao odakle mu dijete i tko mu ga je dao. On odgovori da je njegovo vlastito i da mu majka još uvijek živi s njim. Astijag mu reče da pogrešno postupa kad se želi izvrći teškim mukama, a dok je to govorio, dade znak kopljanicima neka ga uhvate. Dok su ga vodili na muke, ovaj objasni kako je bilo. Započevši od početka, pričao je govoreći istinu i završio je molbama i tražeći da prema njemu bude milostiv. Pošto mu je pastir ispričao istinu, Astijag se malo smirio, ali se ipak jako ljutio na Harpaga i dao ga je pozvati preko svojih kopljanika. Kad se Harpag pojavio pred njim, Astijag ga je pitao: »Harpaže, kakvom si smrću umorio dječaka kojeg sam ti dao, a rodila ga je moja kći?« Budući da je Harpag vidio da je pastir prisutan, nije krenuo putem neistine da ne bi bio pritiješnjen dokazima, već je ovako kazao: »O kralju, kad sam preuzeo djetešce, razmišljao sam kako da učinim po tvojoj volji, a da ne pogriješim prema tebi i da ne budem niti za tvoju kćer niti za tebe krvnik. U radim ovako: pozovem ovog pastira i predam mu djetešce, a kažem mu da si ti zapovjedio da se ono ubije. Kad sam to govorio, nisam lagao: naime, ti si tako naredio. Predam ga, dakle, njemu radi toga i zapovjedim mu da ga ostavi u pustoj planini i da čeka ondje i pazi sve dok ne bude mrtvo, zaprijetivši mu na sve načine ne bude li izvršio nalog. Zatim, kad je on obavio što sam mu naredio i kad je djetešce umrlo, poslao sam najodanije eunuhe i njihovim sam posredstvom sve provjerio i pokopao dijete. Tako se, o kralju, zbio ovaj događaj i takvom je smrću skončao dječak.« Harpag je priznao istinu, a Astijag, obuzdavajući bijes koji ga je obuzimao zbog svega što se dogodilo, najprije je prepričavao opet Harpagu cijelo

[4] »Kraljevo oko« naziv je za službenika koji se bavio obavještajnim i sigurnosnim poslovima u Iranu.

zbivanje, kako ga je sam čuo od pastira, a zatim, dok mu je tako kazivao, završio je riječima da je dječak ostao na životu i da se sve dobro završilo. »Zbog onoga što se zbilo tome dječaku«, reče pričajući, »mnogo sam trpio, a i nije mi bilo lako jer mi je kći neprestano prigovarala. Stoga, budući da je slučaj dao svemu sretan završetak, pošalji svojeg sina k mojem dječaku koji se tako iznenada pojavio, a osim toga -naime, namjeravam prinijeti žrtve bogovima kojima pripada ova počast - pozivam te na gozbu.

Kad je Harpag to saslušao, bacio se ničice pred kraljem i pomislio je kako je sretan što se njegova greška preokrenula u dobro i što je u tako povoljnim okolnostima pozvan na gozbu, pa je otišao kući. A čim se vratio, odmah je svojega sina, a bio mu je jedinac i imao je najviše trinaest godina, poslao s nalogom da ode u Astijagov dvor i da radi što mu god on bude zapovjedio. Sam presretan ispriča ženi što ga je snašlo. Astijag opet, kad je stigao Harpagov sin, zakolje ga i isiječe na dijelove, pa neke komade mesa ispeče a druge skuha i, kad ih je ukusno priredio, dokraja ih pripravi. Kad je došlo vrijeme gozbe, pojavi se među ostalim uzvanicima i Harpag, te su drugima, kao i samom Astijagu, bili posluženi stolovi prepuni ovčjega mesa, a Harpagu meso njegova sina, i to sve ostalo osim glave, šaka i stopala: ti su dijelovi ležali posebno prekriveni u košari. Kad je izgledalo da se Harpag dovoljno najeo, Astijag ga je upitao da li mu se jelo svidjelo. Pošto mu je Harpag odgovorio da mu se veoma svidjelo, oni koji su dobili takvu zapovijed iznijeli su u košari pokrivene dječakovu glavu, šake i stopala, stali su uz Harpaga i tjerali ga da otkrije pokrov i da odabere što mu drago. Harpag se morao pokoriti i, otkrivši pokrov, ugleda djetetove ostatke: kad ih je ugledao, nije izgubio prisutnost duha već je ostao priseban. Pitao ga je Astijag prepoznaje li od koje se divljači najeo mesa. On reče da prepoznaje ali da mu je milo sve što kralj čini. Tako odgovori, prikupi ostatke mesa i ode kući. Ondje je htio, kako mi izgleda, skupiti sve ostatke i pokopati ih. Astijag je tako kaznio Harpaga, a pitajući se što će s Kirom, dao je pozvati iste one svećenike koji su mu nekoć otkrili značenje sna. Pošto su stigli, Astijag ih je pitao kako su mu to bili protumačili prikaz u snu. A oni su mu na to odgovorili kazujući kako je dječak predodređen da postane kralj ako preživi i ne umre prije. On im odgovori ovim riječima: »Dječak postoji i još je živ, a kako je stanovao izvan grada, djeca su ga iz njegova sela izabrala za kralja. On je sve obavio i uradio kao da je pravi kralj: naime, vladao je odredivši i kopljanike i vratare i glasnike i sve drugo. I što vam se sada čini, kamo to vodi?« Svećenici rekoše: »Ako je dječak preživio i ako je vladao kao kralj bez neke posebne namjere, prestani se zbog toga brinuti i budi miran u duši: neće još jedanput zavladati. Katkada naša proročanstva ukazuju na sitnice, a sadržaji se snova na kraju pokazuju beznačajnima.« Na to Astijag odgovori: » I sam dijelim, svećenici, uglavnom mišljenje da je san ispunjen time što su dječaka nazvali kraljem i da mi od toga dječaka više ne prijeti ništa strašno. Ipak, dobro promislite pa mi dajte savjet što će biti najsigurnije i za moj dvor i za vas.« Svećenici mu na to rekoše: »0 kralju, i nama je veoma stalo da tvoja vlast bude sačuvana. U slučaju kad bi ona prešla na tog dječaka, koji je Persijanac, otuđila bi se, a kako smo mi Međani, postali bismo robovi i ne bismo, kao stranci, imali baš nikakva utjecaja kod Persijanaca: no dok si ti, naš sunarodnjak, vladar, i sudjelujemo u vlasti i primamo od tebe velike počasti. Stoga se moramo brinuti i za tebe i za tvoju vlast. Pa i sada, kad bismo zapazili štogod strahotno, odmah bismo ti sve otvoreno kazali. Budući da se san pokazao nevažnim, sami se prestajemo bojati, a i tebi uz to savjetujemo: pošalji dječaka, da ti ne bude pred očima, u Persiju njegovim roditeljima!«

Kad je ovo saslušao, Astijag se razveselio, pozvao je Kira i rekao mu: »Dječače, bio sam nepravedan prema tebi zbog priviđenja u snu koje se nije obistinilo, no vlastita ti je sudbina omogućila da ostaneš

na životu: stoga sada idi u miru u Persiju, kamo ću te poslati s pratiocima. Kad tamo dođeš, pronaći ćeš oca i majku koji nisu ni nalik pastiru Mitradatu i njegovoj ženi.« Pošto je to rekao, Astijag odasla Kira. A kad se on vratio u Kambizov dom, roditelji su ga dočekali i, čim su ga nakon dočeka sve ispitali, nježno su ga prihvatili, jer su vjerovali da je onomad odmah umro, pa su pitali kako je uspio preživjeti. On im je pripovijedao i rekao da najprije nije ništa znao već da je imao sasvim pogrešne predodžbe, i tek je na putu k njima saznao za svoj nemio usud. Naime, vjerovao je da je sin Astijagova pastira, a na putu ovamo saznao je od pratilaca cijelu priču. Pripovijedao je da ga je othranila pastirova žena, koju je nadasve hvalio, i neprestano je samo spominjao Kuju. Roditelji prihvate to ime i, da bi se Persijancima činilo preživljavanje njihova djeteta što božanstvenijim, prošire glas kako je Kira, pošto je bio ostavljen, othranila prava kuja. Odatle je potekao taj glas."

Sudeći po ovom romantiziranom prikazu, jasno je da je Herodot, od svih onih verzija priča i pripovijesti o Kirovom rođenju i odrastanju, odabrao upravo onu koja je najviše mitologizirana jer je vjerojatno smatrao da će ona biti najzanimljivija čitateljima i slušateljima njegovog djela, pa samim tim i lako pamtljiva. Uz to je ovakva priča na jednostavan način nastojala objasniti i opravdati Harpagovu promjenu strane u ratu koji su vodili Astijag i Kir II., i to korištenjem nekim uobičajenih postavki iz starogrčke mitologije koje su govorile o gozbama sa mesom sinova (Tantal i njegov sin Pelop, Atrej i Tijest). Nesumnjivo je čitav ovaj narativ apokrifan, jer je vrlo sličan sličnim narativima o stvarateljima (Sargon I. Veliki, Edip, Mojsije, Romul i Rem). Posebice je sličan onoj najpoznatijoj verziji priče o Romulu i Remu, što bi možda ukazivalo da su u obje priče ubačeni neki standardni, drevni elementi indoeuropskog shvatanja porijekla stvaralaca, kao što je prisustvo i uloga psa – vuka i kuje/vučice, i prepoznavanje po kraljevskom držanju" – epizoda „igra na kralja" služi etičkoj poruci: vladarstvo je prirođena i prepoznatljiva stvar. Ovi motivi su literarno funkcionalni: objašnjavaju kako „pastirsko dijete" polazi od skromnosti do kraljevstva, a da pri tome ostaje nosilac „prirodne" kraljevske vrline. Možda čak ne bi trebalo odbaciti mogučnost da su ti standardni elementi porijekla stvaralaca čak i iz nekog starijeg stratuma u odnosu na onaj već formirani indoeuropski stratum. I Ksenofontova i Herodotova verzija su grčke konstrukcije, s različitim ciljevima. Herodotu je važna etiološka drama uspona, Ksenofontu filozofska didaktika vladavine. Kod Herodota je naglasak na sudbini, preživljavanju i prepoznavanju—priča „kako je postao kralj", izrasla iz narodne žanrovske matrice. Kod Ksenofonta je naglasak na odgoju i političkoj pedagogiji—priča „kako se uči vladati", ideal-tipska biografija vladara. Šta je historijski vjerovatno? Roditelji i moguća međanska veza. Vjerovatno je da je Kir II. bio sin Kambiza I i da je postojala neka međanska srodnička veza (možda preko Mandane kao Astijagove kćerke?) – motiv koji dobro „objašnjava" potonji transfer moći, kao hegemona Irana, s Međana na Persijance (ali i može biti naknadno i racionaliziran).

Zanimljiva je jedna kratka opaska Strabona u njegovoj "Geografiji" (XV, 3, 6) po kojoj se Kir ranije zvao Agradat, a da je ime promijenio po rijeci Kir koja teće u Persiji, blizu Pasargade.

Kao zaključak o Kirovom porijeklu, djetinjstvu i mladosti može se reći sljedeće. O stvarnom djetinjstvu Kirusa imamo vrlo malo činjeničnih podataka; ono što znamo dolazi kroz grčke literarne filtere različitog žanra i namjene. Djetinjstvo Kira II. u grčkim narativima izvorima nisu „biografije" u modernom smislu, nego scene inicijacije koja objašnjava kasniju „veličinu": kod Herodota kroz neizbježnu sudbinu i otkriće urođene kraljevske vrline, a kod Ksenofonta kroz pedagoški model vladarske etike. Klinopisna građa—inače najpouzdanija za Kirovu epohu—šuti o ranim godinama, što nas primorava da ove prikaze čitamo kritički, kao mitopoetičke (Herodot) ili didaktičko-političke (Ksenofont) konstrukcije. U tom smislu, djetinjstvo Kira II. je ogledalo grčkih ideja o tome kako se postaje kralj—bilo sudbinom, bilo odgojem.

Ujedinjenje Irana

Nakon očeve smrti, Kir II. je 559. god. p. n. e. naslijedio kraljevsku vlast, ali i hegemoniju Astijaga, medijskog vladara i svoga djeda koji je vladao jednim širokim pojasom od središnje Male Azije sve do istočnog i južnog Irana. Nekoliko godina kasnije, Astijag je pokrenuo napad na kraljevstvo Aršan, povjerivši ekspediciju svome zapovjedniku Harpagu. Međutim, Harpag je stupio u vezu sa Kirom, i još je više ohrabrio njegovu pobunu, prije nego što je i sam sa nekoliko drugih iranskih velikaša i dijelom vojske prebjegao Kiru II.

Po Herodotu, pripovijest o Kirovoj pobjedi nad Astijagom i ujedinjenju Irana uzrokovana je sa silnom željom Harpaga da se osveti kralju Medije. On je to odlučio učiniti na dva načina. Prvo je za ideju da se Astijag zamijeni na iranskom tronu sa Kirom nastojao da pridobije međanske prvake. To pridobijanje mu je olakšavala navodna okrutnost vladavine Astijaga i prema Međanima. Zatim je Harpag stupio u kontakt sa Kirom II., pozivajući ga na pobunu protiv Astijaga i garantirajući mu da ako bilo da Astijag postavi njega, Harpaga, ili nekog drugog velikaša na čelo vojske da će se odmetnuti od kralja Medije i prijeći na njegovu stranu. Kir II. je pristao na ovo, a i taktički vještim potezom je uspio uvjeriti i Persijance na odmetnuće. Inače Herodot kao persijske zajednice nabraja : Pasargađane, Marafijane, Maspijce, te Pantijalejce, Derusijejce i Germanijce koji su zemljoradnici, i Dajane, Mardijce, Dropice i Sagartijce koji su nomadi. Čim je Astijag doznao šta Kir sprema, poslao je glasnika sa naredbom da dođe njemu. Ali Kir je naredio glasniku da odnese natrag poruku da će se pojaviti kod Astijaga prije no što on sam to želi. Kad je Astijag to čuo, naoružao je sve Međane, a za vojskovođu im je postavio Harpaga. Po Herodotu : "Kad su Međani krenuli u rat i sukobili s Persijancima, neki su se od njih, oni koji nisu sudjelovali u dogovoru, uistinu borili, drugi su prelazili Perzijancima, a najvećem je dijelu nedostajalo hrabrosti, pa su bježali." Kada je čuo šta se desilo sa njegovom vojskom koju je vodio Harpag, ljutiti Astijag je pripremio preostalu vojsku, naoružavši čak i mladiće i starce, i osobno je predvodeći krenuo je u novi boj. Međutim, i ovaj put je međanska vojska bila potažena, a Astijag je bio zarobljen. Po Herodotu : "Kir nije Astijagu učinio nikakvo drugo zlo i držao ga je kod sebe sve do njegove smrti." Harpag je postao glavni savjetnik Kira II. i njegova "desna ruka".

Ksenofontova "Kirupedija" uopće ne spominje rat koji Kir vodi sa međanskim vladarom. Umjesto toga se u "Kirupediji" opisuje stvaranje Kirovog Carstva u okviru jednog velikog i dugotrajnog rata koji je zahvatio široki prostor od grčkih polisa u Maloj Aziji pa sve do srednjeg Istoka. Po Ksenofontu, Kir se u ovaj rat uputio kao vjerni vazal "Kijaksara, kralja Medije i sina Astijagovog" koji se suočio sa velikom neprijateljskom koalicijom. Ksenofont kao glavnog vojskovođu u ovom ratu prikazuje Kira, dok "Kijaksar" zauzima potpuno sporednu ulogu. Ksenofontov Kir tako uspješno vodi i diplomatske aktivnosti i vojne pohode, pa koristeći kombinaciju svoje benevoletne volje, sposobnosti pregovaranja, oratorskih sposobnosti i uvjeravanja, vojnih umijeća i strateškog promišljanja uspijeva razbiti protivničku koaliciju i izgraditi sopstvenu. Na kraju on pobjeđuje u ovom ratu, vodeći jednu etnički i narodnosno vrlo šaroliku vojsku, zauzimanjem Babilona, uspostavlja svoj autoritet na jednom velikom prostranstvu, ženi se sa "Kijaksarovom" kćerkom, i vraća u Persiju gdje ga dočekuju još uvijek živi roditelji : otac kralj Kambiz i majka Mandana. Iako je ovaj veliki rat nesumnjiva fikcijska konstrukcija Ksenofontova, neki detalji utkani u njega vjerojatno imaju i određenu povijesnu vrijednost, kao što je

npr. savezništvo lidijskog kralja Kreza sa Lakedemonskom državom. Ksenofontovi opisi zauzimanja Sarda i postupanja sa Krezom slični su onima koje je dao Herodot u svome djelu, dok je opis zauzimanja Babilona u Kirupediji isti kao i u Herodotovim "Historijama". Ksenofontov Kir nakon i ovoga velikog rata nastavlja osvajanja, fiktivnim osvajanjem Egipta i izbijanjem do granica Etiopije.

Prema onome što bi se dalo primijetiti na osnovi Fotijevog sažetka, Ktesijev informacioni slijed o Kirovom osvajanju Medije je drugačiji od Herodotovog. Ktesije tako tvrdi da Astijag nije bio rodbinski vezan sa Kirom, i da je on prilikom napada Kirove vojske pobjegao u Ekbatanu i sakrio se pod svodovima kraljevske palate uz pomoć kćerke Amitis i zeta Spitama. Kada je Kir zauzeo palate, naredio je da se izlože mučenju i Spitam i Amitis i njihovi sinovi Spitak i Megabern, jer su pomagali Astijagu. Želeći da spasi svoje unuke od mučenja, Astijag se predao. Nešto kasnije Kir je oslobodio Astijaga i dostojno se prema njemu ponašao. Dok je zet Spitam pogubljen jer je, kada je upitan, lažno tvrdio da ne zna gdje je Astijag, sa Amitis se postupalo znatno bolje. Nešto kasnije je Amitis postala i Kirova supruga. Ktesija je govorio i da je Kir, nakon potčinjavanja Medije, napao Baktriju. U ovom ratu Kir nije mogao postići odlučujuću pobjedu, ali po Ktesiji, kada su Baktrijci saznali da je Astijag na neki način adoptirao Kira, a da se ovaj oženio sa Amitis, oni su se dobrovoljno potčinili Amitis i Kiru. Ktesija govori i da je Kir napao Sake, i da je zarobio njihovog kralja Amorga. Kraljica Sparetra, supruga Amorgova, je skupila golemu vojsku od 300 000 muškaraca i 200 000 žena, porazila Kirovu vojsku i zarobila veliki broj njegovih vojnika. Među zarobljenicima su bili Parmises, brat Amitis i njegova tri sina. Oni su bili razmjenjeni za Amorga koji je postao Kirov saveznik.

Tekst Nabonidovog valjka iz Sipara navodi da je u početkom treće godine Nabonidove vlasti (ljeto 553. god. p. n. e.) medski vladar napao svoga vazala Kira, kralja Aršana. Međutim, Kir II. je sa malom vojskom pobijedio veliku medsku vojsku, i zarobio Astijaga. Po "Nabonidovoj kronici", Astijag je šeste godine Nabonidove vladavine (550. god. p. n. e.) skupio svoju vojsku i napao Kirovo kraljevstvo Aršan. Međutim, kako kronika nastavlja, ta vojska se pobunila protiv Astijaga i on je bio zarobljen i predan Kiru. Nakon toga je Kir II. krenuo na medijsku prijestolnicu Ekbatanu, koju je zauzeo i u zadobio golemo bogatstvo zlata, srebra i druge robe u riznicima. Taj golemi plijen Kir II. je prenio iz Ekbatane u Aršan. Ovo je značajno doprinijelo da se ratna inicijativa prenese na Kira II., koji je nakon nekog vremena uspio da u konačnoj bitci zauzme i medijsku prijestolnicu Ekbatanu. Po "Nabonidovoj kronici" ova neprijateljstva su izgleda trajala od 553. do 550. god. p. n. e. Prema Herodotu i Ktesiji, Kir II. je poštedio život Astijaga i iz političkih razloga kao drugu suprugu uzeo njegovu kćerku Amitis. Time je želio da pokaže kako on nije nikakav uzurpator niti osvajač, nego legitimni nasljednik i još više da ukase na kontinuiranost vladavine i hegemonije u još uvijek necentraliziranoj i relativnoj labavijoj mreži seniorstava i vazaliteta u tadašnjem iranskom svijetu. Kir II. je tako uspio da osigura da njegovu vlast mirnim putem prevede značajan broj Astijagovih vazala, uključujući i one među Partima, Baktrijcima i Sakima. Potrebno je reći da je jedan dio tih vazala i drugih iranskih velikaša bio u rođačkim vezama sa samim Kirom II. Sam Harpag, koji je svojim prelaskom na Kirovu stranu, ovome donio onu ključnu ratnu prednost, je postao osoba od visokog povjerenja i glavni savjetnik Kira II.

Ono što bi historijski i arheološki zapisi i nalazi ipak potvrđivali jeste da je ujedinjenje završeno brzo i efektivno, bez velikih stradanja, gubitaka i razaranja. To je prije bilo stapanje dvije iranske zemlje u jednu, nego osvajanja i okupacija Medije od strane Persije (već simbioizirane sa Elamom). Međanska elita nije izgubila svoje privilegije i pozicije, nego je inkorporirana u nove strukture novonastale države. Ekbatana nije ništa izgubila od svoga značenja i utjecaja. Kir II. nije zamijenio, nego bolje rečeno, on je prihvatio i državni aparat međanske države. Iako su arheološki slojevi Ekbatane slabo istraženi, nalazi iz kasnog VI. st. p. n. e. pokazuju kontinuitet urbanog života i odsustvo razaranja. Kiru II. je bila mnogo, mnogo bitnija legitimizacija vladavine nad golemim prostorom, nego destrukcija ili bespotrebno krvoproliće. On je želio ujedinjenje, a ne osvajanje. Kir II. ("Ujedinitelj, "Veliki") nije želio prikazati svoja osvajanja kao činove rušenja i okupacije, nego kao obnovu reda. Tako i osvajanje Medije, a nedugo kasnije i Babilonije i Levanta, dakle, nisu bile samo vojne pobjede, nego metafizički činovi ponovnog uspostavljanja harmonije. Ujedinjenje je imalo više značenja : I. Političko – formiranje Ahemenidskog Carstva, prve imperijalne sile koja povezuje Aziju i Bliski Istok pod jedinstvenom administracijom. II. Ideološko – stvaranje modela „vladara obnovitelja". III. Kulturološko – ujedinjenje klinastopisnih civilizacija. A upravo to kako je postupao prilikom ujedinjenja Irana je stvorilo snažne preduvjete koji su mu omogučili da u nekoliko godina pokori i Lidiju, grčke polise u Maloj Aziji, Babiloniju i Levant.

Osvajanje Lidije i grčkih polisa u Maloj Aziji

Herodot smatra da je pobjeda Kira II. nad Astijagom izazvala kod lidijskog kralja Kreza razmišljanje kako da zaustavi napredovanje Persijanaca, prije nego što postanu "silni". Radi toga je potražio savjet od proročišta u Heladi i Libiji. Nakon što je prvo iskušavao pouzdanost svetilišta, na kraju se on ipak odlučio obratiti samo Apolonovom proročištu u Delfima i Amfijarejevom proročištu. Liđanske delegacije koje su nosile bogate darove u ova ova svetilišta morale su postaviti i pitanje da li da kralj Krez krene u rat protiv Kira II. i da li i koga treba uzeti za saveznike. Oba proročišta su odgovorila da će Krez, "bude li zaratio protiv Perzijanaca, uništiti veliku državu"[5] i da za saveznike uzme najmoćnije od Grka. Nakon što se detaljno informirao o stanju u balkanskoj Grčkoj, Krez se odlučio da prihvati Lakedemonsku državu za saveznika i poslao je poslanike sa darovima u Spartu da mole za savezništvo. Lakedemonjani su pristali na ovu molbu i zakleli se na prijateljstvo i na savezništvo sa Krezovim kraljevstvom.

Ali prije nego što je došla lakedemonska pomoć, Krez je sa svojom vojskom prešao rijeku Halis i izvršio invaziju Kapadokije koja se nalazila pod vlašću Kira II. Herodot kao jedan od razloga Krezove invazije navodi i to što se on htio osvetiti "Kiru za Astijaga", jer je međanski kralj bio zet Krezov. Arijenis, kćerka lidijskog kralja Alijatesa i sestra Kreza je bila jedna od supruga Astijaga. Krezova vojska zauzela grad Pteriju, koje je bilo najutvrđenije mjesto u Kapadokiji, a njegove stanovnike je dao prodati u roblje. Na invaziju Kapadokije, Kir II. je brzo reagirao, sakupio vojsku koju je povećavao sa područja kroz koja je prolazio dok je išao u Malu Aziju. Kir II. je poslao i glasnike Jonjanima, pokušavši ih nagovoriti da se odmetnu od Kreza. Međutim, Jonjani su odbili ovu ponudu Kira II. Do bitke između Kirove i Krezove vojski došlo je kod Pterije. U žestokom boju, obje strane su imale goleme gubitke, dok je sama bitka završila neodlučnim ishodom. Sutradan nakon bitke, Krez je sagledavši stanje i svoje i suparničke vojske odlučio da se povuće u Lidiju i Sard, sa namjerom sa pozove u pomoć Egipćane, sa čijim faraonom je bio sklopio savez još prije nego sa Lakedemonjanima, Babilonce i Lakedemonjane. Njegov strateški plan je bio da se za pet mjeseci, kada se do proljeća, nakon što prođe zima, skupe svi ti saveznici u Sardu, povede nova vojna na Kirovu državu. U međuvremenu je raspustio svoju vojsku kako bi se ona preko zime odmorila. Sa druge strane, čim je Kir II. saznao da je njegov protivnik raspustio vojsku, odlučio je to iskoristiti i odmah napasti direktno prijestolnicu Lidije. Kirova vojska je brzo došla do u samo središte Lidije i Krez je bio prisiljen na borbu. Liđani su bili vrsni konjanici, i kada su se vojske rasporedili u ravnici koja se pruža ispod Sarda, Kir II. se uplašio njihove konjice koja je bila postrojena za bitku. Međanin Harpag, glavni savjetnik Kira II., je zato predložio da se kamile koje su prenosile hranu i opremu, sakupe, sa njih skine teret i na njih uzjašu ljudi odjeveni u konjaničke odore i da oni postroje ispred sve ostale vojske prema konjici Lidije.

[5] Prema Aristotelu (Retorika, III, 5) Pitijino je proročanstvo glasilo: "Krez će, kad prijede Halis, golemo srušiti carstvo."

Delfijsko "proročanstvo" ne samo da je bilo dvosmisleno, nego je nosilo i ironijski ton: Krez nije shvatio da će to, uništeno, carstvo biti njegovo.

Harpagov savjet je poslušan. Po Herotodu : "Konj se plaši kamile i ne podnosi niti njezin lik, kad je vidi, niti miris, kad je nanjuši… Kad su zametnuli bitku, čim su konji nanjušili kamile i opazili ih, počeli su se okretati unatrag". Ovaj taktički potez bio je presudan, i pored junačke borbe koje su pružili vojnici Lidije, da pobjedu odnese Kirova vojska. Ostatak Lidijske vojske se sa Krezom povukao u Sard, koji se našao pod opsadom Kirove vojske. Krez je sada slao molbe saveznicima da što je moguće prije dođu. Od svih saveznika, jedino su se Lakedemonjani, iako su bili u vrlo teškom ratu sa Argosom, odlučili odazvati, ali dok su se oni pripremili za ekspediciju i slanje vojne pomoći, stigla im je vijest da je rat u Lidiji završen. Sam Sard je bio zauzet nakon 14 dana opsade, i to zahvaljujući proboju na onom dijelu zidina, gdje nije bilo odbrane jer se smatralo da se zbog strmine ne može popeti na zidine. Kralj Krez i njegova porodica su bili zarobljeni.

Herodot prenosi jednu vjerojatnu apokrifnu priču o tome zašto je pošteđen Krez : "Pošto su ga uhvatili, Persijanci su ga odveli pred Kira. A on zapali veliku lomaču i popne na nju Kreza okovana lancima, a uz njega i dvaput po sedam liđanskih dječaka, s namjerom ili da nekome od bogova tako prinese prvu žrtvu, ili želeći ispuniti zavjet, ili ga je popeo na lomaču zato što je znao da je Krez bogobojazan, pa je htio vidjeti da li će ga neko božanstvo izbaviti da ne bude živ spaljen. On je to radio, a Krezu, dok je stajao na lomači, pade na pamet, iako se nalazio u tolikim nevoljama, ono što mu je Solon, kao da ga je bog nadahnuo, bio rekao kako nitko za života nije sretan. Čim se toga prisjetio, uzdigao se, glasno uzdahnuo i u potpunoj tišini triput je zazvao: »Solon!«. Kir ga je čuo i zapovjedio je da tumači upitaju Kreza koga je to zazivao, a oni su mi pristupili i pitali su ga. Krez je neko vrijeme šutio i nije odgovarao, a zatim, kad su ga počeli prisiljavati, reče: »Onoga za koga bih ja, radije od sveg bogatstva na svijetu, volio da se porazgovara sa svakim vladarom.« Budući da im je odgovarao nejasno, ponovo su ga pitali što je to kazao. Kako su ga neprestano moljakali i dosađivali mu, ispričao im je da mu je jednom došao Solon Atenjanin i, pošto je pregledao čitavo Krezovo bogatstvo, nije bio njime uopće zadivljen -kao što je rekao -, te da se njemu samom dogodilo upravo ono što mu je Solon pretkazao, a govorio je njemu kao i cijelom čovječanstvu i, ponajviše, onima koji sami sebe smatraju sretnima. Kad je Krez to ispričao, vatra je već zahvatila vanjski rub lomače. A pošto je Kir čuo od tumača što je Krez ispričao, osjeti grižnju savjesti i pomisli kako je, iako je i sam tek čovjek, predao živa vatri drugog čovjeka koji je nekoć bio sretan jednako kao i on sam, a osim toga pobojao se božje kazne i shvatio je da u ljudskom svijetu ništa nije izvjesno, pa je naredio da se odmah ugasi zapaljeni oganj i da se s njega skinu Krez i svi oni koji su s njim bili žrtvovani. No usprkos pokušajima, nisu uspjeli svladati oganj. Tada je, kažu Liđani, Krez opazio Kirovu grižnju savjesti, a kad je vidio da svi gase oganj, ali ga ne mogu više nadvladati, pozvao je u pomoć Apolona i zazivao ga je da bude, ako su ga ikada obradovali njegovi žrtveni darovi, uz njega i da ga izvuče iz sadašnje nesreće. Zazivao je u suzama boga, a na vedru i tihu nebu iznenada se nakupe oblaci, sruči se oluja i stušti se veoma jak pljusak, pa se lomača ugasi. Kad je Kir spoznao kako je Krez ne samo bogu mio nego i čestit čovjek, dao ga je skinuti s lomače i upitao ga: »Krezu, koji te je čovjek nagovorio da zaratiš protiv moje zemlje i da mi postaneš neprijatelj umjesto da mi budeš prijatelj?« A ovaj odgovori: »0 kralju, to sam učinio na tvoju sreću a na svoju nesreću: krivac je za to bio onaj grčki bog koji me je potaknuo da se zaratim. Nitko, naime, nije tako lud da bi izabrao rat umjesto mira: u miru djeca pokapaju očeve, a u ratu očevi djecu. No neko je božanstvo htjelo da ovako bude.« On je to rekao, a Kir ga oslobodi okova i posjedne ga blizu sebe, te je postupao s njim s punim poštovanjem i promatrao ga je s divljenjem i on sam i svi njegovi dvorani. A on je utonuo u misli i u šutnju. Zatim se okrenuo i vidio kako Perzijanci do temelja ruše lidanski grad, pa je progovorio: »0 kralju, dopuštaš li mi da ti kažem što upravo mislim ili moram u ovom času šutjeti?« Kir ga je poticao da bez straha kaže što ga je volja. A on ga upita ovim riječima: »Što to tako marljivo radi ova cijela gomila ljudi?« Kir mu reče: »Pljačka tvoj grad i odnosi tvoje blago.« Krez odgovori: »Ne, ne pljačkaju oni niti moj grad niti moje blago, jer meni više ništa ne pripada nakon svega ovoga; naprotiv, tvoje je ono što raznose i odnose.«".

Herodot u ovom čuvenom prikazu "Kreza na lomači" spaja tragičku ironiju, etičku katarzu i politički realizam. A Kirs, suprotno orijentalnim stereotipima, djeluje kao milosrdni vladar, a Krez postaje simbol prolaznosti bogatstva i slave. Herodot dalje navodi da je Krez svojim mudrim savjetima uspio zadobiti povjerenje Kira II., i da mu je na kraju rekao da će mu dopustiti " i sve drugo što me ikada

budeš zamolio." Bez obzira na stupanj relevantnosti Herodotovih informacija o zauzimanju Sarda, sudbini Kreza i odnosu Kira II. prema njemu činjenica je da je Krez bio pošteđen, a i da sam Sard nije pretrpio uništenje a njegovo stanovništvo pretvaranje u roblje. Historičar Ksant u svojoj "Historiji Lidije" datira osvajanje Sarda u 541. god. p. n. e. Međutim, vjerojatnija je datacija zauzimanja Sarda 547/6. god. p. n. e. koji u svojoj kronologiji iznosi Eusebije iz Cezareje. Nedugo po zauzimanju Sarda, Kiru II. su došla izaslanstva jonskih i eolskih polisa sa egejske obale Male Azije, "jer su htjeli biti njegovi podanici na isti način kao što su bili Krezovi". Kir II. je bio ljut na Jonjane, jer kada ih je on "preko poslanika zamolio da se odmetnu od Kreza, nisu dali na to nagovoriti, a sada su, kad je sve bilo gotovo, spremni slušati Kira". Čim su Jonjani čuli metaforički odgovor koji je na njihov prijedlog dao Kir II., shvatili su da im prestoji otvoreni sukob, pa su započeli i sa odbrambenim pripremama. Od svih polisa maloazijske Jonije, jedino Kir II. sklopio ugovor sa Miletom kakav je ovaj, najvažniji grčki maloazijski polis, imao ranije sa Lidijom. Tako je Milet na miru prihvatio Kirovu vlast i izbjegao sukob. Ostali Jonjani su zajednički odlučili da pošalju poslanstvo u Spartu sa molbom da im se pruži pomoć. Njima su se pridružili i oni eolski polisi koji su se nalazili na maloazijskom kopnu. Kada je zajednička delegacija Jonjana i Eolaca stigla u Spartu, u ime nje je govorio Pitermo iz Fokeje. Lakedemonjani su odlučili da ne priteknu u pomoć maloazijskim Grcima, ali su ipak poslali poslanika po imenu Lakrin u Sard kako bi Kiru II. prenio poruku Lakedemonjana : "neka ne nanosi štetu nijednom gradu u grčkoj zemlji, jer mu oni to neće dopustiti." Ovakva poruka je razgnjevila Kira II. poručivši na kraju Lakedemonjanima : "Budem li živ i zdrav, neće oni brbljati o nevoljama Jonjana već o svojim vlastitima". Nakon toga je Kir II. krenuo za Ekbatanu, vodeći sa sobom Kreza, i ostavivši upravu nad Sardom Persijancu Tabalu, a Liđaninu Paktiju je naložio da odnese zlato Kreza i drugih Liđana. Po Herodotu Kir II. je napustio Malu Aziju jer su mu se : "Ispriječili, naime, na putu i Babilon, i narod Baktrijaca, i Saki i Egipćani, na koje je htio povesti vojsku sam, a na Jonjane poslati drugog vojskovođu".

Ali čim je Kir otišao iz Sarda, podigao je pobunu Paktija. On je napustio Sard, uzevši svo zlato, i krenuo prema egejskoj obali. Koristeći bogatstvo sa kojim je raspolagao, uzeo je veliki broj najamnika, a nagovarao je i stanovnike egejskog primorja na rat. Paktijeve trupe su napale Sard, ali nisu uspjele da zauzmu utvrdu ovoga grada u kojoj se utaborio i čvrsto odupirao garnizon kojim je zapovijedao Tabala. Kir II. je poslao trupe pod komandom Mazara Međanina sa naredbom da uguše pobunu, pacifiziraju Lidiju i zarobe Paktiju. Kada je Paktije saznao da je na njega krenula velika vojska, napustio je i Sard i pobjegao prema Kimi, gradu u maloazijskoj Eolidi. Mazar je zahtijevao od Kimljana da isporuče Paktiju, ali ovi ga pošalju u Mitilenu. Kada je Mazar poslao u Mitilenu poruku sa zahtjevom da se izruči Paktija, oni su bili spremni da to učine za određenu cijenu. Ali su Kimljani poslali lađu na Lesbos i uspjeli da prevezu Paktiju na Hios. Ali stanovnici Hiosa su Paktiju isporučili Mazaru. Nakon toga, Mazar je sa vojskom krenuo u egejsko priobalje, kako bi kaznio one koji su u savezu sa Paktijom napala Tabala i njegov garnizon u Sardu. Zauzeti su tada Prijena, dolina Meandra, Magnezija, ali je u međuvremenu Mazar umro, a naslijedio ga je u komandi Harpag. Kada je on stigao u Joniju, nastavio je dosta uspješno vođenje pohoda, pa su zauzeti Fokeja i ostali polisi Jonije na maloazijskom kopnu. Nakon toga su se potčinili Kiru II. i Jonjani sa otoka. Harpag je pokrenuo pohod dalje prema jugoistoku, pa je potčinio i Kariju i Likiju.

I Tukidid je, uzgred, spomenuo u svome djelu o Peloponeskim ratovima da su maloazijski i ostrvski Jonjani postigli veliku snagu u mornarici za vrijeme vladavine Kira II. i Kambiza, i da su oni dok su neko vrijeme ratovali sa prvosmenutim, zapovijedali cijelim "Jonskim morem" pod kojim je Tukidid vjerojatno podrazumijevao morsko područje oko maloazijske Jonije i otoka.

Po Ktesiji, Kir, potpomognut sa Amorgom, krenuo je u ratni pohod protiv Kreza i grada Sarda. Kada je Sard opsjednut, Krezov sin je bio predat kao talac. Ali pošto je kralj Lidije kanio izdaju, sin mu je pogubljen pred njegovim očima, a majka koja je bila svjedok pogubljenja je počinila samoubistvo bacivši se sa zidina Sarda. Sam grad je Kir zauzeo, zahvaljujući savjetu Oebara, tako što je postavio drvene figure persijskih vojsnika oko zidina Sarda, I da su se od toga prizora mnoštva protivničke vojske stanovnici grada prepali. Radi toga je Sard bio lako zauzet. Nakon što je grad pao u ruke Kirove vojske, Krez je našao pribježište u hramu Apolona. Krez je bio prvo zatočen, ali ga je Kir ipak na kraju oslobodio i odnosio se prema ljubazno, podarivši mu na upravu grad Barene, blizu Ekbatane. Ktesija ublažava moralnu dramu Herodota. Kod njega nema lomače ni zaziva Solona; Krez je jednostavno pošteđen i uvažen. Ovo svjedoči o ahemenidskom dvoru kao izvoru propagande pomirenja i integracije – ne osvete.

Ktesija prenosti i vjerojatno apokrifnu priču o tome kako je eunuh Petisak, na nagovor Oebara, bio odgovoran za smrt Astijaga. Amitis je zato kaznila vrlo mučno kaznila Petisaka, dok je Oebar izvršio samoubistvo izgladnjivanjem. Nakon osvajanja Lidije, Kir je napao Derbike, čiji je kralj bio Amorej. Derbiki su bili dobili značajnu pomoć od Indijaca, koji su se borili na njihovoj strani i koji su ih snabdjeli sa slonovima. U bitci koja je uslijedila, Derbici iznenada izveli ratne slonove koje su držali u zasjedi, nagnavši protivničku konjicu na povlaćenje. Tom prilikom je i sam Kir pao sa konja, zatim je bio i teško ranjen. Kirovi prijatelji su ga uspjeli iznijeti sa bojnog polja i vratiti u tabor. Amorg, čuvši šta se desilo sa Kirom, požurio je u pomoć Persijancima sa 20 000 brojnom konjicom Saka. U novoj

bitci Persijanci i Sake su izvojevali veliku pobjedu, a kralj Derbika i njegovi sinovi su poginuli. Zemlja Derbika se onda pokorila Kiru.

I Diodor sa Sicilije zapisao je u svome djelu "Biblioteke" zapisao anegdotu o Solonu, Krezu i Kiru. Po Diodoru, Krez je skupio veliko bogatstvo u srebru i zlatu, a običavao je na svoj dvor pozivati najmudrije od Grka. I tako je jednom prilikom pozvao Solona, atenskog državnika, mudraca i filozofa. Krez mu je pokazao svoju vojsku i svoje golemo bogatstvo i pitao je Solona da li misli da postoji još neki čovjek koji je sretniji od njega. Solon, koristeći slobodu govora uobičajenu među ljubiteljima mudrosti, je odgovorio da nijedan čovjek dok je živ ne zna je li sretan, jer čovjek koji se nadmeno odnosi prema svom prosperitetu i misli da mu je Sreća njegov pomoćnik ne zna da li će to ostati sa njim do kraja. Slijedom toga, mora se gledati kraj života, i samo za čovjeka koji je do tada bio sretan, može se sa pravom reći da je bio sretan. Kasnije, kada je Krez bio zarobljen od Kira i trebao biti spaljen na lomači, on se sjetio Solonovog odgovora. I tada je, dok je vatra buktala oko njega, Krez počeo stalno dozivati ime Solona. I saznavši razlog, Kir je promijenio svoj naum i jer je vjerovao da je Solonov odgovor bio istina, naredio je da se ugasi lomača, i od tada je Kreza smatrao za jednog od svojih prijatelja.

Ovu anegdotu o Solonu, Krezu i Kiru je i Plutarh zapisao u "Životopisu Solona" na sljedeći način : "Što se njegova sastanka s Krezom tiče, neki misle pomoću kronologije dokazivati da je izmišljen. Ali ja tu vijest, tako znamenitu, posvjedočenu tolikim svjedocima i koja, što je još važnije, Solonovu značaju pristaje i dostojna je njegove duševne veličine i mudrosti, ne mislim žrtvovati nekim, kako ih nazivaju, kronološkim proračunima što ih do dana današnjega nebrojeni ispravljaju a opreke ne mogu dovesti ni u kakav sklad. Kažu, dakle, za Solona da je na Krezovu molbu došao u Said i da mu se dogodilo slično kao čovjeku s kopna kad je prvi put silazio k moru. Kao što je, naime, onaj, videći jednu rijeku za drugom, svaki put mislio da je to more, tako se i Solonu, kad je prolazio dvorom i vidio silu dvorjanika. sjajno nagizdanih kako se šepire u gomili pratilaca i staražara, svaki činio Krezom, dok ga ne dovedoše do samoga kralja, obasuta svime što je god od nakita mislio da ima izvanrednoga, prekomjernoga i dostojnoga zavisti u dragu kamenju, odjeći bogatih boja i zlatarskim majstorima da pruži doista prizor veoma uzvišen i pitoreskan. Ali kad je Solon stao pred njega, a nije se s pogleda prenerazio niti rekao išta od onoga čemu se Krez nadao, nego je, štaviše, svakome pametnome jasno pokazivao da prezire takav nedostatak ukusa i afektaciju, zapovjedi ovaj da mu otvore vrata riznice pa da ga vode da mu pokažu ostalo silno bogatstvo i raskoš, premda to nije uopće bilo potrebno. Jer Krez je sam po sebi bio dostatan da pruži predodžbu o svojem značaju. Kad je Solon bio doveden natrag pošto je vidio sve, zapita ga Krez zna li kojega čovjeka sretnijega od njega. Solon odvrati da zna i da je to bio njegov sugrađanin Tel, pa ispripovijeda da je Tel bio čestit čovjek, da je ostavio uglednu djecu, da je život proveo bez ikakve oskudice i da je umro za domovinu slavno kao junak. Sad se već činilo Krezu da je Solon čudak i prostak kad sreću ne mjeri po gomili srebra i zlata, već više cijeni život i smrt obična i jednostavna čovjeka iz naroda nego toliku moć i vlast. Ali ga ipak ponovno zapita zna li koga drugoga koji je poslije Tela sretniji od njega. A Solon opet odgovori da zna Kleobisa i Bitona, ljude koji su se istakli bratskom ljubavi i sinovskom prema majci: oni su se, reče, kad volovi nisu stigli na vrijeme, sami upregli u jaram pred kola i odvezli majku do Herina hrama dok su je sugrađani nazivali sretnicom, a ona se radovala. Pošto su zatim žrtvovali i pili, sutradan, nakonn počinka, nisu više ustali,

nego ih ugledaše gdje su umrli smrću bez boli i tuge u tolikoj slavi. »A nas«, reče ljutito Krez »ne ubrajaš nikako medu sretnike?« A Solon, ne hoteći mu laskati a ni dalje ga jariti, odvrati: »Kralju Liđana, Helenima je bog u svemu dao umjerenost i zbog te umjerenosti ima u nas neka plaha, kako se čini, i. narodska mudrost, ne kraljevska ni sjajna: ta mudrost, videći kako se u životu svakojako mijenja sreča, ne da čovjeku da se uznosi sadašnjim blagodatima niti da se divi sreći ljudskoj dok još ima vremena da se ova preokrene. Svakome se, naime, primiče promjenljiva i nesigurna budućnost, a kome bog do kraja dade povoljan uspjeh, toga držimo sretnim. Hvaliti pak čiju sreču dok je još živ i u životu se izlaže opasnostima nije sigurno ni vrijedno, kao niti proglasiti koga slavodobitnikom usred natjecanja i ovjenčati ga vijencem.« To rekavši, Solon se udalji pošto je svojim riječima Kreza ozlovoljio, ali ga nije urazumio. Basnopisac Ezop — desio se, naime, slučajno u Sardu pozvan onamo i poštovan od Kreza — ražali se što Solon nije našao nikakve prijaznosti pa mu; opominjući ga, reče: »Solone, s kraljevima treba što manje ili što ugodnije govoriti«. »Ne, Zeusa mi«, odvrati Solon »nego što manje ili što blagotvornije«. Onda je, dakle, Solona Krez tako prezreo; ali kad se s Kirom pobio, pa u bitki podlegao, prijestolni grad izgubio, živ bio uhvaćen i imao biti spaljen, pa su ga već vezana popeli na lomaču, a gledali svi Persijanci i Kir bio prisutan, poviče tri puta koliko je god dosezao glasom i imao snage doviknuti: »O Solone!". Kir se začudi i posla ljude da ga pitaju kakav je to čovjek ili bog Solon kojega on jedinoga zaziva u teškoj nevolji. I Krez mu ništa ne zataji nego reče: »Taj čovjek bijaše jedan od mudraca u Helena, koga sam pozvao k sebi, ali ništa nisam htio da čujem ni naučim što mi je trebalo, nego samo da me vidi i otiđe kao svjedok moje ondašnje sreče, gubitak koje bijaše doista veće zlo nego što je njezino dobivanje bilo dobro. To dobro, dok je sreča trajala, bijaše pusta riječ i primisao; ali njezin mi se obrat svršava u strašnim patnjama i nepopravljivim nesrećama, koje su stvarne. I zato mi je on, sluteći po onome onda ovo sada, savjetovao da pazim na završetak života i da se drsko ne uznosim taštim mislima.« Kad su te riječi bile prenesene Kiru, budući da je bio mudriji od Kreza i jer je na primjeru pred sobom vidio snagu Solonove riječi, nije Kreza samo pustio, nego ga je i uvijek, dok je god živio, poštivao. I Solon je stekao slavu da je jednom riječju jednoga kralja izbavio, a drugoga poučio." Katarzična epizoda u kojoj Krez zaziva Solona ima duboku etičku poruku : otvara se most između grčke filozofije mjere i orijentalne etike pravde, dok Kir i Kres postaju komplementarne figure : Krez – čovjek koji uči poniznost, Kir – vladar koji uči sažaljenje. Ovaj prizor ima gotovo tragičnu strukturu : prepoznavanje i promjena sudbine.

Atenej u "Gozbi sofista" spominje, pozivajući se na Agatokla iz Babilona, da je Kir II. Veliki nakon osvajanja Lidije i ostatka Male Azije dodijelio Pitarhu iz Kizika, pošto je bio njegov "prijatelj", na upravu niz gradova i gradića. Ali, Pitarh je postao drzak, pokušao je sebe učiniti tiraninom svoje zemlje, pa je u tu svrhu i sakupio vojsku. Stanovnici Kizika su mu se suprotstavili i pobijedili u bitci, sačuvavši tako svoje slobode. Kvint Kurcije Ruf u svojoj "Historiji Aleksandra Velikog" spominje na putu iz Kapadokije prema Kilikiji mjesto koje se zove "Kirov tabor", koje je ime dobilo jer je Kir tu imao stalni tabor kada je vodio svoju vojsku protiv Lidije i njenog kralja Kreza. Kvint Kurcije Ruf inače spominje Kira na još nekoliko mjesta u svome djelu, u smislu da je on osnivač Carstva, da se tron naziva po njemu, da je on najslavniji persijski vladar, o besmrtnom sjećanju na Kira koji je prvi uzeo vlast od Međana i Liđana i donio je u Persiju.

"Nabonidova kronika" u oštećenom dijelu teksta spominje da je Kir II, kralj Parsua, u mjesecu Nisanu 547. god. p. n. e. skupio svoju svoju i prešao rijeku Tigris ispod grada Arbele (danas Irbil u iračkom Kurdistanu) i da je u mjesecu Ajaru pokrenuo pohod na zemlju čije ime ne znamo jer se nalazilo na oštećenom dijelu tablice, i da je taj pohod bio uspješan, a da je kralj, čije ime se isto nije sačuvalo na tablici, je bio ubijen, a njegovi posjedi oduzeti. U toj zemlji Kir II. je ostavio vojni garnizon. Ove dosta šture informacije o pohodu iz 547. god. p. n. e. jedino mogu ponuditi pretpostavke, pa i špekulacije, ali ne i određene historijske zaključke. Zbog godine pohoda, jedna pretpostavka je da je riječ o ratu sa Lidijom, ali zemljopisni podatci koji se spominju u tekstu navode na pomisao da je ipak riječ o pohodu na neko područje u današnjoj istočnoj Turskoj ili sjeveroistočnom Iraku, moguće na Urartu.

Kao neki historiografski zaključak koji se može sagledati iz korištene izvorne građe može se predstaviti sljedeća konstrukcija. Nakon pobjede nad Astijagom, i stvaranja jedinstvenog Irana, došlo je i do sukoba Kira II. sa Lidijom, moćnim i bogatim kraljevstvom (s prijestolnicom u gradu Sardu) koje je zauzimalo zapadne predjele Male Azije i imalo vrhovnu vlast i hegemoniju nad helenskim polisima, uključujući i one u Joniji, na maloazijskoj obali. Rat je ustvari započeo čuveni lidijski kralj Krez. Ranije su se lidijski i međanski vladari bili dogovorili da granica između njihovih država bude rijeka Halis (danas Kızılırmak ili "Crvena rijeka"), koja se pružala središnjom Malom Azijom. Čim je saznao o porazu Astijaga, previse ambiciozni i brzopleti Krez je donio odluku da se okoristi slomom međanske hegemonije i proširi granice svoga kraljevstva prema istoku, preko rijeke Halis. Krez je vjerojatno smatrao da sa time što je Kir II. zavladao i Medijom, ugovori koje su ranije imali međanski vladari nisu više bili obavezujući, pa tako ni onaj o zajedničkoj granici na rijeci Halis. Prije same agresije, Krez je poduzeo i diplomatske pripreme, pa je uspostavio i savezništvo sa Haldejskom dinastijom koja je vladala Babilonijom, egipatskom XXVI. dinastijom i sa nekim balkanskim grčkim polisima, uključujući i Lakedemonsku državu i njen Peloponeski savez. Možda je Krez želio i da ponovo na međanski tron postavi Astijaga. Krez je nesumnjivo precijenio i svoje državne, političke i vojne potencijale, ali i potcijenio Kira II. i potencijale sa kojima je on raspolagao. Krez se vjerojatno i nadmeno i oholo odnosio prema Kiru II. kojega je smatrao skorojevičkim vladarom, a njegov ujedinjeni Iran nekom prolaznom fazom, privremenom tvorevinom koja se mogla lako urušiti. I tako vjerojatno smatrajući da će to biti lagani i brzi pohod, Krez je sa svojom brojnom vojskom prešao rijeku Halis i započeo invaziju Kapadokije. Napadnuta je i osvojena Pterija, prijestolnica Kapadokije. Grad je opljačkan i opustošen, a stanovništvo porobljeno. Pošto se Kir II. smatrao nasljednikom i Astijagovog kraljevstva, samim tim su i svi raniji ugovori koje je imala Medija bila za njega legalni i obavezujući. Zato je, sa

pravom, smatrao da je Krezov pohod na Kapadokiju, obična agresija na koju se mora odlučno odgovoriti. Kir II. je brzo reagirao i poveo je brojnu vojsku u Malu Aziju. Istovremeno su pozvani maloazijski Jonjani, koji su se nalazili pod Krezovom vlašću da se pobune protiv svoga hegemona. Međutim, ovaj poziv na odmetnuće su maloazijski Grci odbili. U Krezovoj vojsci su se nalazili i Artakam iz Frigije, Aribej iz Kapadokije, Aragd iz Arabije i Gabed iz Helesponta, dok se u Kirovoj vojsci nalazio Abradat, vjerojatni gospodar Suze.

Kirova vojska se sa Krezovom vojskom sukobila u jesen 547. god. p. n. e. kod Pterije u jednom iznimno krvavoj bitci sa obostranim velikim gubitcima, ali i neodlučnim ishodom. Jutro nakon bitke, ipak je Krez bio taj koji se sa ostatkom trupa povukao u Lidiju i svoju prijestolnicu Sard. Krez je odatle nastojao obnoviti svoje borbene potencijale, pozivajući saveznike Babilonce, Egipćane i Lakedemonjanje da mu pošalju pomoć. Ali, pri kraju zime, prije nego što su se Krezovi saveznici mogli okupiti, Kir II. je osobno predvodeći trupe započeo sveobuhvatnu ofanzivu na Lidiju. Tome je pogodovala i činjenica da je Krez, pogrešno procjenivši gubitke Kirove vojske i mogučnosti njene popune i brzine stavljanja u punu borbenu gotovost, odlučio odmoriti svoje trupe tako što ih je raspustio preko zime, a onda ponovo okupio na proljeće kada se nadao da će mu doći i saveznici, kako bi se pokrenula nova ofanziva prema istoku. Međutim, iranska vojska se u toku zime brzo popunila, regrupila, povratila snažnu borbenu spremnost i pokrenula u napad. Zimska ofanziva Kira II. je bila neoubičajena i potpuno neočekivana, jer se po vojnim doktrinama ne vode borbene operacije u toku zime, a pogotovu ne odlučne ofanzive širokog opsega.

U brzom prodoru, Kirove trupe su došle do same lidijske prijestolnicu, i na platou sjeverno od nje kod Timbraje je krajem decembra 547. god. p. n. e. došlo do odlučujuće bitke. Prije same ključne bitke kod Timbraje, Harpag je savjetovao Kiru II. da smjesti svoje jedinice jahača na jednogrbim arabijskim devama ispred ostatka trupa. Kralj Krez je posebno računao na svoju konjicu, koja je smatrana jednom od najboljih u tadašnjem svijetu. Međutim, njeni konji nisu bili naviknuti na vrlo izražen miris deva, ali ni na njihovu pojavu. Ovaj taktički potez se pokazao uspješnim jer su se konji uplašili i tako se poremetio borbeni poredak lidijske konjice. Kir II. je i dobro predvidio taktičke poteze i rasporede protivničke vojske, i uslijedio je opći napad Kirove vojske. Uskoro se većina Krezove pješadije predala, dok se Krez sa manjim dijelom svojih preostalih trupa povukao u Sard. I tako je bitka kod Timbraje završena velikom pobjedom Kirove vojske. Sard se odmah zatim našao pod opsadom. Krez se nadao da će njegova prijestolnica odoliti opsadi, bar dok ne dođu njegovi saveznici. Od Lakedemonske države je zatražio momentalnu pomoć. Sard je stvarno bio odlično utvrđen i od prirode i sa fortifikacijama, a bio je i posvećen drevnim proročanstvima da neće nikada biti zauzet. Međutim, Spartanci nisu mogli da dođu u pomoć Krezu, jer je Lakedemonska država tada bila zauzeta ratom sa susjednim Argosom. Nakn 14 dana opsade, Kirovi vojnici su, nakon nekoliko neuspješnih napada, ipak uspjeli da probiju odbranu i to na dijelu zidina koje nisu bile zaštićene sa adekvatnim brojem vojnika, a niti posvećene sa drevnim ritualima koji su štitili ostatak gradske odbrane. Sard je tako pao u ruke Kira II. i njegove vojske, ali je ipak bio pošteđen pustošenja, razaranja i porobljavanja svoga stanovništva. Po Herodotu i Plutarhovom "Životopisu Solona", Kir II. je poštedio život Krezu. Kir je za namjesnika osvojene Lidije postavio Tabala.

Sa zauzimanjem Lidije, granice Kirovog Carstva su se sada pružale sve do Egejskog mora, Helesponta i Propontide. Kao prvi zapadni susjed ovog, novostvorenog Carstva se pružao svijet grčkih polisa na jugoistoku Europe i egejskim otocima, sa svojom razvijenom i prepoznatljivom civilizacijom. A i unutar Kirovog Carstva sada su se nalazile brojne zajednice razvijenih grčkih polisa Jonije, Eolide, Doride i Troade. Od tada sve veću ulogu zbivanjima unutar velikog civilizacijskog kontinuuma Mala Azija – Levant – Međurječje – Srednji istok imaju pronicljivi i poduzetni Grci, nadasve oni porijeklom sa egejskih obala Male Azije. Ali kontakt sa grčkim svijetom i njihovom civilizacijom imao je skoro predestinirajuće značenje za Iransko Carstvo.

Prije nego što je napustio Lidiju, Kir II. je povjerio jednom lidijskom velikašu po imenu Paktija da sakupi i pošalje za Persiju veliko Krezovo bogatstvo. Međutim, čim je Kir II. otišao iz Lidije, Paktija ne samo da nije poslao to bogatstvo, nego je unajmio veliki broj plaćenika i podigao ustanak u Sardu. Kir II. je poslao dio trupa pod komandom Mazara sa naređenjem da se ustanak uguši, a Paktija živ zarobi i pošalje u Kirovu prijestolnicu. Mazarove trupe su uspjele da potisnu Paktiju koji je pobjegao u Joniju gdje je nastavio sakupljati najamnike. Radi toga je Mazar nastavio pohod u područja grčkih polisa, pokoravajući polise Magnesiju i Prijene. Sam Paktija je vjerojatno zarobljen i poslan u prijestolnicu Carstva, gdje je moguće bio pogubljen nakon mučenja. Tokom svoje kampanje u Joniji, iz nepoznatih razloga je umro Mazar, radi čega je Kir II. poslao Harpaga da dovrši osvajanje i pacifikaciju Male Azije. Sposobni Harpag je uspješno potčinio Likiju, Kilikiju, a nastavio je pohod i u Fenikiju. Harpagova kampanja je završila 542. god. p. n. e.

Kir i na primjeru osvajanja Lidije ponovo primjenjuje svoj poznati obrazac: ne uništava, nego ugrađuje pokorene elite, koristi Kresovu elitu i lokalne zapovjednike, nastavlja lokalne običaje i religijske kultove. Grad Sard postaje sjedište satrapije Lidije. Arheološki nalazi (posebno temelji tvrđave i skladišta) pokazuju brzu obnovu i reorganizaciju grada. Sa osvajanjem Lidije i polisa Troade, Eolide, Jonije, Doride, Karije i Likije, Kir je otvorio Iran prema Mediteranu i prema europskom kontinentu. Ovo osvajanje je tako bilo strateški važno jer je omogućilo kontrolu nad trgovačkim putevima i ovladavanje dijelom mediteranske obale, toga razmeđa tri kontinenta Starog svijeta. Iran ulazi i u sferu grčkog svijeta, što će se pola stoljeća kasnije pokazati sudbonosnim povijesnim iskorakom i za staru Grčku, a preko nje i za klasičnu civilizaciju, odnosno zapadnu civilizaciju i za iranski svijet.

Pobjeda nad Babilonskim carstvom
i osvajanje Međurječja (Mesopotamije) i Levanta

Nakon potčinjavanja Male Azije, sljedeće na redu je bilo Babilonsko carstvo. Ova država je uspostavljena nekih 80 godina u vrijeme sloma Asirske dominacije. Njen najčuveniji i najmoćniji vladar je bio Nabukodonosor II. iz haldejske dinastije, kada je Babilon postao prijestolnica svih zemalja Plodnog Polumjeseca od sjeverozapadne Arabije pa preko Levanta, sve duž rijeka Tigrisa i Eufrata pa do obala Donjeg mora koje je kasnije postalo poznato kao Persijski zaliv. Babilonsko carstvo iz VI. st. p. n. e. je tako u sebi sažimalo tromilenijumsku tradiciju Mesopotamije i Levanta, počevši od Sumera i Akada, a uključujući i ranije Babilonske države, Asiriju, zatim Fenikiju, jevrejske i filistejske zemlje, kao i granična arabljanska područja. Ali, vrijeme moći haldejskog Babilona je do 540. god. p. n. e. bilo već na zalasku. Babilonskog carstvo je bilo suočeno i sa unutarnjim turbulencijama, prevratima i uzurpacijama kraljevske vlasti. U vrijeme Kira II. na babilonskom tronu se nalazio Nabonid koji je 556. god. p. n. e. u državnom udaru zbacio sa kraljevske časti Labaš – Marduka. Svojom unutarnjom politikom, a posebice radikalnim zahvatima u religiji (uzdizanjem kulta boga mjeseca Sina u odnosu na boga Marduka), Nabonid je izazivao nezadovoljstvo i moćnoga babilonskog svećenstva boga Marduka, ali i običnog naroda. Zanimljivo je da je Nabonid bio zaokupljen i istraživanjem drevne prošlosti Međurječja, pa se interesirao za historijska istraživanja, skupljanja starina do kojih je dolazio i nekom vrstom arheoloških istraživanja i restauracijama. Nabonid je dugo boravio van Babilona i Međurječja, zadržavši se u zapadnim predjelima gdje je imao vojne aktivnosti u Siriji i jugoistočnoj Malo Aziji, a osvojio je i kraljevstvo Edom i oazu Tajma na sjeverozapadu Arabije. Moguće je da je nastojao da proširi u Arabiji, jer je navodno u Tajmi ostao da živi punih 10 godina. Južno od Tajme se nalazila oaza Jatrib (današnja Medina). Dok je boravio van prijestolnice, Nabonid je Babilon ostavio svome sinu Belsazaru na upravu. Nabonid je posebnu ozlojeđenost stanovništva Međurječja izazvao naredbom da se mnoge i najvažnije kultne skulpture iz Sumera i Akada prebace u Babilon. Nedugo po ovom prebacivanju statua, došlo je do rata.

Izvorna građa nije usaglašena kako je došlo do poraza Nabonidove vojske i zauzimanja Babilona. Herodot spominje da je Kir pobijedio Babilonce izvan grada, nakon čega je počela opsada.[6] Pošto se

[6] Herodotov narativ o Kirovom osvajanju Babilonskog carstva započinje sa greškom, jer on kralja Babilonije protiv kojeg je Kir II. vodio rat imenuje kao Labineta, sina istoimenog kralja i kraljice Nitokride, kojoj je Herodot posvetio značajan dio svoga uvodnog narativa u zbivanja u Međurječju. Zahvaljujući babilonskim kronikama i drugim zapisima koji govore o ovom vremenu znamo da Babilonskim carstvom u ovo vrijeme nije vladao nikakav Labinet, niti je uopće postojala kraljica Nitokrida. Po Herodotu je Kir II. izgubio čitavo ljeto u pohodu na Babiloniju, dijeleći velikim infrastrukturnim radovima rijeku Gind na čak 360 rukavaca, što je vjerojatno apokrifna priča. U proljeće je krenuo glavni napad na Babilon, i do bitke babilonske vojske sa Kirovom vojskom je došlo blizu samoga grada. Poraženi babilonski vojnici se povuku u sam grad, koji je još ranije bio preventivno dobro snabdjeven namirnicama i drugim resursima kako bi se mogla izdržati dugotrajna opsada. Herodot navodi da je Babilon ipak pao u Kirove ruke na sljedeći način : "Bilo da mu je u toj neprilici netko drugi dao savjet ili da je sam spoznao što mora učiniti, ali radio je ovako: rasporedio je glavninu vojske na onom mjestu gdje rijeka ulazi u grad, a drugi je dio rasporedio iza grada, tamo gdje rijeka izlazi iz njega, i dao je zapovijed vojnicima da uđu u grad kroz rijeku kad budu vidjeli da se njezinim tokom može koračati. Kad ih je tako rasporedio i dao im tu naredbu, sam se s vojnicima koji nisu bili sposobni za borbu počeo povlačiti. A kad je stigao do jezera, i sam je radio nešto slično onome što je s rijekom i jezerom učinila babilonska kraljica: naime, jednim je jarkom odveo rijeku u jezero, koje se bilo pretvorilo u močvaru, te je tako, kad se rijeka povukla, omogućio prolaz kroz njezino staro korito. Pošto se

opsada odužila, Kir II. je naredio da se skrene tok rijeke Eufrat, kako bi njegove trupe mogle ući u grad kroz ranije riječno korito. Ksenofont ima slično stajalište, ali ne spominje bitku. Jevrejski prorok Isaija "proriče" da će Persijanci odnijeti babilonske žene i kultne statue. Berosos tvrdi je Kir II. pobijedio babilonsku armiju, a da je Nabonid pobjegao u obližnju Borsipu. Tamo se on krio, dok je Kir II. preuzeo pod svoj kontrolu Babilon i dao da se sruše njegove vanjske zidine. I kada je Kir krenuo prema Borsipi, da se Nabonid predao. "Nabonidova kronika" za 17. godinu Nabonidove vladavine daje opis zauzimanja Babilona koji je najvjerojatnije najpribližniji stvarnim povijesnim dešavanjima : "Kada je Kir vodio bitku kod Opisa na Tigrisu protiv vojske Akada[7]….povukao se. On je poharao i poubijao stanovnike. Četrnaestog dana Sipar je bio zauzet bez borbe. Nabonid je pobjegao. Šesnaestog dana, Ugbaru[8], namjesnik Gutija, i vojska Kira bez borbe su ušli u Babilon. Nakon toga, Nabonid se vratio i bio zarobljen u Babilonu. Do kraja mjeseca, gutijske trupe štitonoša su opkolile kapije Esagila. Ali nije bilo prekida obreda u Esagila ili drugi hramova, i nijedan dan za obnašanje nije izostavljen. Trećeg dana mjeseca Arahsamna (29. oktobar op. S.M.) Kir je ušao u Babilon. Ispred njega su bile raširene zelene grančice. I dok je bio Kir bio je mir u gradu. Kir je poslao pozdrave cijelom Babilonu. Gubaru, njegov oblasni dužnosnik, je imenovao oblasne dužnosnike u Babilonu. Od mjeseca Kislimu do mjeseca Adaru, bogovi Akada koje je Nabonid donio u Babilon su bili vraćeni u svoja prebivališta. U noći jedanaestog dana mjeseca Adaru umro je Ugbaru. U mjesecu Adaru je umrla vladareva supruga. Od dvadesetsedmog dana mjeseca Adaru do trećeg dana mjeseca Nisanu bio je zvanični žalobni period u Akadu. Svi su ljudi otkrili svoje glave. Na četvrti dan kada je Kambiz, sin Kira, otišao u ….dužnosnik Nabua, koji…Kada je on došao, zbog elamitske odjeće….".

upravo tako dogodilo, Persijanci, koji su baš radi toga bili postrojeni, prodru u Babilon kroz korito rijeke Eufrat tako niske da je voda jedva dopirala ljudima do bedara. Da su Babilonci prije saznali ili vidjeli što to Kir radi, oni bi pustili Persijance da uđu u grad i zatim bi ih sve do jednoga poubijali: da su, naime, zatvorili sve prolaze prema rijeci i da su se sami uspeli na nasipe podignute uz obale rijeke, uhvatili bi ih poput riba u vrši. No Persijanci su se u tom trenutku pojavili posve neočekivano. Zbog veličine grada, kako govore njegovi stanovnici, kad su već prva predgrađa grada bila zauzeta, Babilonci koji stanuju u njegovu središtu nisu to ni znali nego su (budući da su upravo slavili neku svetkovinu) u tom času plesali i uživali u zabavi sve dok nisu napokon saznali što se događa. Tako je tada prvi put bio osvojen Babilon."

[7] U „Nabonidovoj kronici" Babilonija se naziva Akadom.

[8] U drugim vrelima se spominje pod imenom Gobrija.

Po tekstu sa "Kirovog cilindra", stanovnici Babilona su sami otvorili vrata Kiru i pozdravili ga kao oslobodioca. "Kirov cilindar" u svome panegiričkom tonu spominje kako je Nabonid loše i bogohulno upravljao Međurječjem, što je izazvalo bijes bogova. Zato je bog Marduk izabrao Kira i proklamirao ga za kralja svega, učinio je da mu se Gutijska zemlja i međanska vojska poklone pred nogama, dok je provodio pravdu i pravednost nad Crnoglavim (Sumercima) koje je Kiru na brigu predao Marduk. Kada je bog Marduk vidio Kirova "dobra djela i dobro srce", naredio mu je da krene u Babilon. Na putu u Babilon, Kira je pratio sam bog, hodajući sa strane kao prijatelj i pratilac. Kir II. je sa sobom vodio brojnu vojsku, i bez borbe ili bitke je ušao u Babilon koji je tako spasio od nedaća. Kiru II. je predat Nabonid. Zatim je sav narod Babilona, Sumera i Akada, i velikaši i namjesnici, klekli pred Kira II. i poljubili njegova stopala, u znak prihvatanja podložništva i radujući se zbog njegove vlasti. U daljem tekstu Kirovog valjka se samo potvrđuje da je Kir II. bio donosilac mira u Babilon, da su njegove trupe u miru ušle u Babilon, da se Sumer i Akad ne trebaju plašiti ničega, da se potrudio oko sigurnosti samoga grada i njegovih svetilišta, da stanovništvo Babilona nije nametnuo jarma i da ih je metaforički oslobodio njihovih okova. Kir II. je i ukinuo odredbu Nabonida o skupljanju svetih statua Akada i Sumera u Babilonu, i naredio je da se one vrate u svetilišta odakle su bila odnešena. Kir II. je po tekstu valjka naredio i da se učvrste odbrambene fortifikacije na zidu Imgur Enlil, velikih zidina Babilona. Dok je boravio u Babilonu, Kir II. je naredio i niz drugih infrastrukturnih radova. Zbog svega toga na samome kraju teksta sa "Kirovog cilindra" se konstatira da je zbog svega što je učinio, bog Marduk podario Kiru II. dug život i sigurnu vlast. Ovaj tekst Kira prikazuje ne kao osvajača, nego kao oslobodioca kojeg je sam Marduk pozvao da obnovi red i vrati bogovima njihova svetišta. Njegov ulazak u Babilon nije prikazan kao okupacija nego kao božanski mandat.

"Poema o Nabonidu" u skladu sa svojim panegiričkim tonom prema Kiru II. potvrđuje da je on stanovnicima Babilona donio mir, da je izvršio veliko prinošenje životinjskih žrtava i da se stalno, u stanju skrušenosti, molio bogovima. Po ovom izvoru, navodno je sam Kir II. uzeo motiku, lopatu i košaru za vodu i počeo raditi na zidinama Babilona. To je onda izgleda motiviralo stanovnike Babilona da sa velikim žarom učestvuju u realizaciji konačnog završetka podizanja zidina Babilona, po planu i projektu sačinjenom još u doba Nabukodonosora. Kir II. je dao izgraditi i fortifikacije na Imgur – Enlil zidu, i naredio je povratak prikaza bogova u njihova originalna svetilišta. Ali po ovoj poemi, Kir II. je i uništio sve što je Nabonid podigao, da su svetilišta Nabonidove vladavine bila iskorijenjena, a da je pepeo tih zgrada vjetar odnio, da je slika Nabonida uništena, da su u svim svetilištima izbrisani natpisa sa njegovim imenom, ukratko da je sve što je Nabonid stvorio, Kir predao, u metaforičkom smislu, plamenu. Ova posljednje informacije iz poeme su vjerojatno pretjerane, i više izraz mržnje i želja sastavljaća poeme, tih svećenika Marduka, prema Nabonidu nego stvarne politike "*damnatio memoriae*" koju bi Kir II. provodio prema posljednjem babilonskom kralju. I na kraju, poema govori da je sada stanovnicima Babilona dato radosno srce, jer su oni bili poput zatvorenika kada se njihovi zatvori otvore, i da je sada sloboda vraćena onima koji su bili ugnjetavani i da se svi raduju Kiru II.

Inače bi se i ove informacije o Nabonidu kao nečemu najgorem što je moglo zadesiti Međurječje trebale smatrati pretjeranim, jer tekstovi sa Nabonidovih valjaka, iako potvrđuju opredjeljenost i iznimnu posvećenost mjesečevom bogu Sinu, ipak ukazuju da je posljednji babilonski kralj posvećivao pažnju i svetilištima i hramovima drugih božanstava. Isto tako u tim tekstovima ne primjećuje se ta neka razaračka snaga niti ludilo Nabonida. Mardukovi svećenici su toliko mrzili Nabonida što im je

oduzeo prvenstvo u religiji Međurječja, da su mu u svojim tekstovima pripisivali i ono što nije činio ili su na njegova neka djela nadodavali još svašta, ili su ta djela uvijek prikazivali u negativnom smislu.

Kada bi se sumirali svi podatci iz dostupne izvorne građe, i odbacili oni najmanje relevantni, kao npr. proročanstvo Isaije, osvajanje Međurječja i Babilona bi se moglo rekonstruirati na sljedeći način. Kirova vojska se susrela sa Nabonidovom vojskom kod Opisa početkom oktobra 539. god. p. n.e. U bitci koja je uslijedila, Nabonidova vojska je poražena, a sam babilonski vladar je pobjegao u obližnji grad Sipar. Ali kada se ovaj grad predao bez borbe, Nabonid je pobjegao sa manjom oružanom pratnjom u Borsipu, grad južno od Babilona. Tu se nadao uspostaviti novu odbrambenu liniju koja bi zaustavila napredovanje Kirove vojske, sve dok se ne sakupi nova vojska. Međutim, umjesto da krene na Borsipu, Kir II. je vješto odvojio dio trupa i uputio ih da zauzmu Babilon. Ovaj strateški potez se pokazao uspješnim, i izuzev nekog manjeg i slabog otpora blizu jedne od babilonskih kapija, faktički je grad Babilon, ta 1500godišnja prijestolnica Međurječja, zauzet bez problema. Gobrija/Ugbaru je bio odličan, poštovan i autoritativan zapovjednik i potrudio se da njegovi vojnici ne pustoše, pljačkaju ili na neki drugi način ne naude gradu i njegovim stanovnicima, a čak je učinio da se hramovni rituali nastave obnašati. Nakon toga, obeshrabreni padom Babilona a izgleda i sa niskim moralom i niskim stupnjem lojalnosti prema Nabonidu, armije Međurječja su se predale Kiru II. i njegovim zapovjednicima. Sam Nabonid, uvidjevši kolaps svoje vladavine se vratio u Babilon gdje je bio zatočen. Kir II. je tek skoro nakon 20tak dana ušao u Babilon. Kir II. je odlučio da zadrži babilonske dužnosnike i zatečeni babilonski administrativno – upravni sustav, čime je uspješno uspostavio zadovoljavajući i potrebiti nivo povjerenja Babilonaca prema novoj vlasti i novoj državnoj cjelini, i naravno lojalnosti prema sebi. Nedugo nakon zauzimanja Babilona, Kir II. je dao i obnoviti kapiju Enlila u Babilonu. Sa zauzimanjem Babilona, pod Kirovu vlast nije potpalo samo Međurječje, nego i Levant sa Sirijom, Fenikijom, Judejom, Samarijom, Galilejom, Palestinom, Idumejom i sjevernoarabljanskim prostorom. Nakon zauzimanja Babilona, Kir II. je u svoju titulaciju unio i drevni naslov velikih careva Međurječja : "vladar, Babilona, vladar Sumera i Akada, vladar Četiri strane svijeta", i sada se mogao sa pravom smatrati Velikim. U tekstu sa "Kirovog cilindra" se spominje da je bog Marduk bio zadovoljan sa djelima Kirovim, i da je poslao blagoslov Kiru, njegovom sinu Kambizu i svim Kirovim vojnicima kako bi oni mogli živjeti sretno i zadovoljno. Dalje se govori kako svi kraljevi, iz svakoga dijela od Gornjeg Mora do Donjeg Mora, pa i oni koji naseljavaju udaljene dijelove i oni kraljevi zemlje Amuru koji žive u njima da su donijeli bogate namete i da su mu poljubili stopala.

Sudbina Nabonida je nejasna. Kir II. je bio poznat po tome što je pošteđivao živote vladare koje je zarobio (npr. Astijaga i Kreza), pa ne bi bilo iznenađujuće da je isti postupak primijenio i prema Nabonidu. Berosus i tzv. "Dinastičko proročanstvo" navode da je Nabonid bio pošteđen i da mu je dozvoljeno da se povuće u Karmaniju, gdje je u miru proveo ostatak života. Nedugo nakon osvajanja Međurječja, Kir II. Veliki je doživio veliki gubitak. Njegova voljena supruga Kasandane je umrla. "Nabonidova kronika" je navodi da je oficijelna žalost trajala od 21. do 26. Marta 538. god. p. n. e. Kasandino značenje u novostvorenom Carstvu Kira II. Velikog je bilo toliko da su po Herodotu svi narodi Carstva bili u velikoj žalosti. Njen grob se vjerojatno nalazi u Pasargadi.

Kirovo osvajanje Babilonskog Carstva, uključujući i Levant (Sirija, Fenikija, Judeja, Palestina) i dijelove sjeverne Arabije pokazuju visoki nivo Kirove politike na više ravni :

Politički:	preuzima najstariju civilizaciju i državnu strukturu svijeta bez rata.
Religijski	: vraća Marduku centralno mjesto, obnavlja hramove.
Socijalni:	Poništava ranije prisilne deportacije – uključujući povratak Jevreja u Judeju i Jeruzalem (Ezra 1:1–4).
Ideološki:	Predstavlja se kao „kralj pravde i poretka“.

Tako osvajanje Babilonije i Levanta 539. pr. n. e. nije bio kraj najstarije civilizacije, nego njena transformacija — prelazak iz haldejskog u iranski svijet. Dok su mnogi osvajači tražili slavu, Kir je i u ovom slučaju tražio legitimnost. On se nije prikazao kao stranac, već kao izabrani sin Mardukov, čuvar reda, oslobodilac bogova i naroda. U tom smislu, osvajanje Babilonije predstavlja kulminaciju njegove političke filozofije: moć kroz pravdu, carstvo kroz sklad.

Pasargada

Kir II. je vjerojatno oko 550. god. p. n. e. naredio da se u blizini mjesta gdje je izvojevao pobjedu nad Astijagom, podigne grad Pasargada (izvorno značenje : "Tabor Pobjede"), kao nova prijestolnica svoje države. Pasargada je smještena u prostranom polju zvanom Dasht-e Morghab, nekih 140 km sjeverno od grada Širaza. Ostaci ovog grada se između ostalog sastoje i od "Kirovog groba", rezidencijalne palate, istočne palate, velike statue figure sa krilima, kamene platforme zvane Madar-e Soleyman, kvadratnog tornja za koji se vjeruje da je grob Kambiza II.

O tome da je Pasargadu osnovao Kir II. govori i Kvint Kurcije Ruf u svome djelu "Historija Aleksandra Velikog". Pasargada je ostala prijestolnica Carstva, sve dok je Darije I. Veliki ne premjesti u Persepolis, koji je oko 40 km udaljen od Kirove prijestolnice. Pasargada je arheološki lokalitet iznimne vrijednosti, udaljen oko 90 km sjeveroistočno od modernog grada Širaza. Od bitnih objekata vrijedi istaći strukturu koja se naziva "Kirov mauzolej" ili "Kirov grob", utvrdu Toll-e Takht na vrhu obližnjeg brda, ostatke dvije kraljevske palate i vrtove. U Pasargadi, u blizini utvrde Toll-e Takht, je pronađen i grob Kambiza II., sina i nasljednika Kira II. Velikog. Arhitektonske inovacije, poput ortogonalnih vrtova i monumentalne grobnice, mogu se tumačiti kao materijalizacija nove dinastičke ideologije.

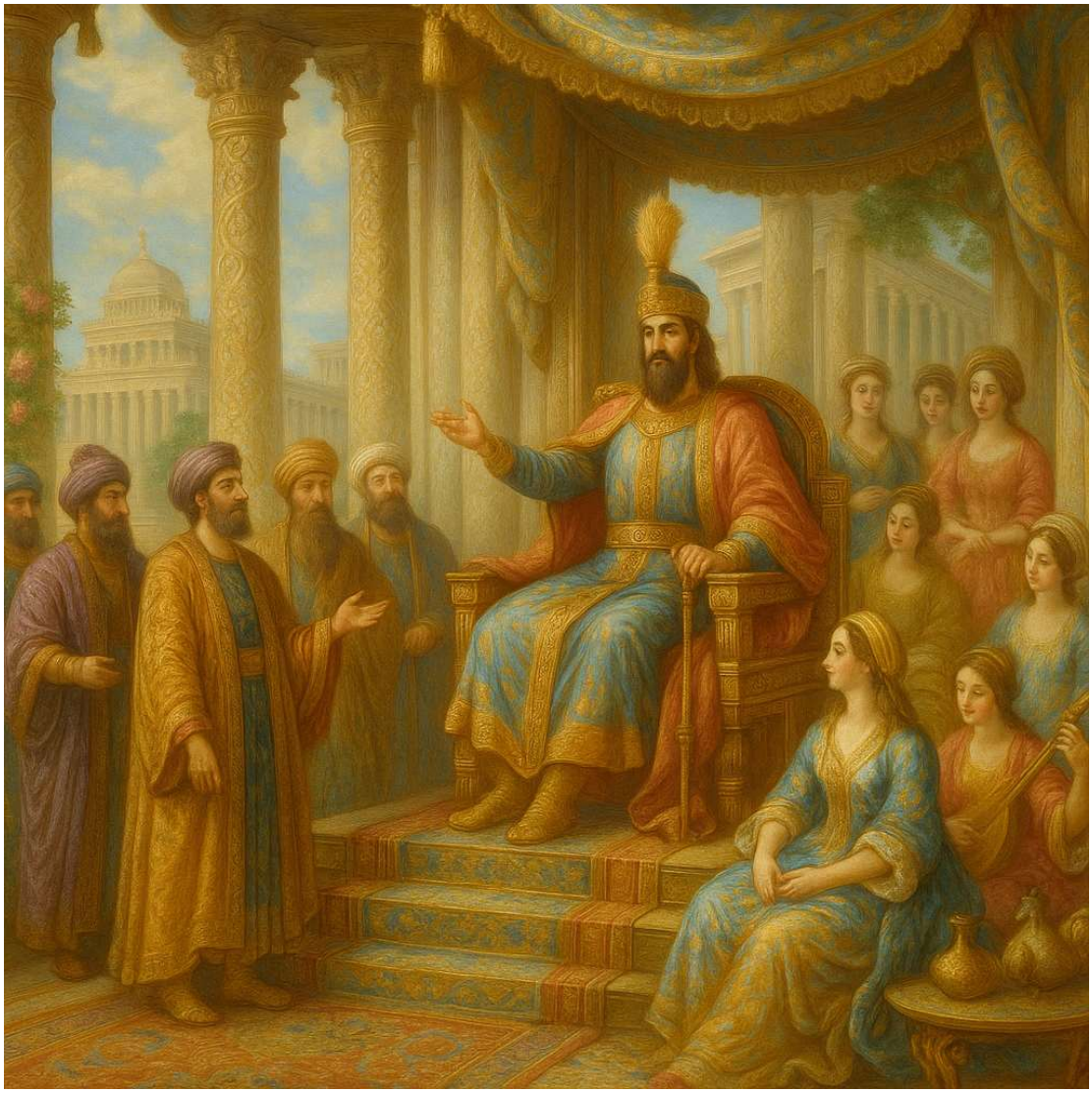

Još uvijek nema pouzdanih dokaza da je "Kirov mauzolej", koji se nalazi 1. km udaljen od palata Pasargade, stvarno mjesto gdje je bio sahranjen Kir II. Veliki. Arijan[9], opisujući boravak Aleksandra III. Velikog u Pasargadi nakon povratka iz Indije, navodi sljedeće : "Žalostio ga je zločin počinjen na grobnici Kira, Kambizova sina, jer je njegovu grobnicu, kako kaže Aristobul, našao prorovanu i oplijenjenu. U Pasargadi u kraljevskom vrtu nalazi se naime Kirova grobnica. Oko nje je zasađen gaj sa svakojakim stablima, naplavljen vodom, a na livadi raste visoka trava. Grobnica sama je u donjim dijelovima građena od kockastoga kamena u obliku četverokuta. Nad njom bijaše zgrada s kamenim svodom i s tako uskim ulaznim vratašcima, da je ne predebeo čovjek mogao uči samo s teškom mukom. U toj zgradi bijaše zlatan lijes, u kojem bijaše pokopano Kirovo tijelo, a pod lijesom odar. Noge tog odra bijahu od kovanog zlata. Kao pokrovi služahu babilonski pokrivači, a kao podloga grimizno krzno. Nad tim bijaše kaftan i druge haijine babilonske izradbe. Jednako, kaže Aristobul dalje, ležahu ondje medijske hlače i ljubičaste kabanice, djelomice grimizne, djelomice druge različne

[9] *Arr. Alex.* VI, 29.

boje, ogrlice, krivuljasti mačevi i naušnice s uloženim zlatom i dragim kamenjem. Ondje bijaše i stol. U sredini odra ležaše lijes, u kojem se nalazilo Kirovo tijelo. U unutrašnjosti ograde na stubama, koje vode u grobnicu, izgrađen je maleni stan za Mage, koji su čuvali grobnicu, jer je još od Kambiza, Kirova sina, to čuvanje nasljeđivao sin od oca. Ovima je svaki dan kralj darivao ovcu, određenu mjeru brašna i vina te mjesečno jednog konja za žrtvovanje Kiru. Grobnica imađaše natpis perzijskim slovima i očitovaše perzijskim jezikom ovo: »Čovječe, ja sam Kambizov sin Kir, osnivač persijske države i kralj Azije. Zato mi nemoj kratiti taj nadgrobni spomenik!«" Aleksandar, kojemu bijaše stalo do toga, da posjeti Kirovu grobnicu, kad podloži Persijance, nađe, da je sve odneseno, osim lijesa i odra. Neki su pak oštetili tijelo, digli s lijesa poklopac, tijelo izbacili i trudili se, kako bi lijes mogli zgodno i lako nositi, pošto su neke komade od njega odsjekli, a druge zgnječili. No kad im taj posao nije uspio, ostaviše lijes i odoše. Aristobul pripovijeda također, da je Aleksandar upravo njemu naložio, da opet uredi Kirovu grobnicu, i što je od tijela bilo preostalo, da opet metne u lijes, gore da metne poklopac, oštećene dijelove da popravi, na odar da povješa vrpce i sve, što je tu ležalo za ures, da opet uspostavi u prijašnjoj količina i kakvoči. Uz to da vratašca učini nevidljivima tako, da ih uzida kamenjem i da ih namaže ilovačom i konačno da u ilovaču utisne kraljevski pečat. Aleksandar dade Mage, čuvare grobnice, uhvatiti i mučiti, da odadu krivce, ali oni ni na mučilima nisu ništa odali niti o sebi niti o komu drugomu. Ni na kakav drugi način nije im se moglo dokazati, da nešto znadu o tom poslu, i zato ih je Aleksandar pustio na slobodu."

"Kirov mauzolej"

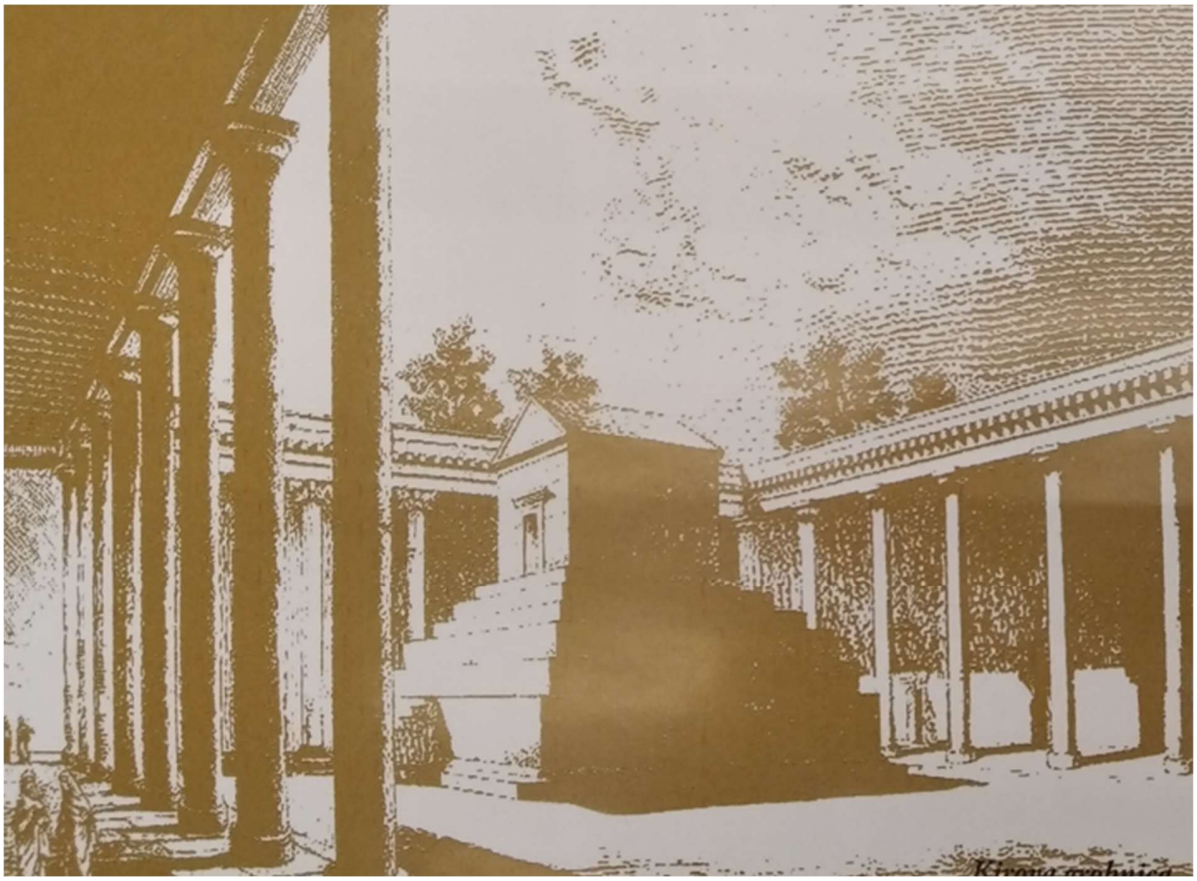

I Strabon[10] donosi priču o "Kirovom mauzoleju" sa nekim detaljima koji se ne spominju kod Arijana: "Aleksandar je zatim otišao u Pasargadu, i ovo je također bila drevna kraljevska rezidencija. Ovdje je također, vidio, u vrtu, Kirovu grobnicu. To je bila mala kula i bila je skrivena u gustom rastu drveća. Grobnica je bila čvrsta odozdo, ali je imala krov i grob iznad, koji je imao veoma uski ulaz. Aristobul kaže da je po kraljevu nalogu prošao kroz ovaj ulaz i ukrasio grobnicu, i da je vidio zlatni kauč, stol sa šaljicama, zlatni lijes, i brojne odjevne predmete i ukrase postavljene dragim kamenjem, i da je vidio sve te stvari prilikom svoje prve posjete, ali da je prilikom kasnije posjete mjesto bilo opljačkano i sve je odneseno osim kauča i lijesa su samo bili razbijeni na komade i da su pljačkaši pomakli tijelo na drugo mjesto, što je činjenica koja je očito dokazala da je to bio čin pljačkaša, a ne satrapa, jer su iza sebe ostavili samo ono što se nije moglo odnijeti i da se pljačka dogodila iako je grobnica bila okružena stražom Maga, koji su svakodnevno primali za svoje izdržavanje ovcu, a svakog mjeseca konja. Ali kao što je udaljenost zemalja u koje je Aleksandrova vojska napredovala, Baktriju i Indiju, doveli do brojnih prevratničkih djela, tako je i ovo bio jedan od tih prevratničkih čini. Sada to kaže Aristobul i odlazi zabilježiti sljedeći natpis na grobnici : "O čovječe, ja sam Kambizov sin Kir, koji je zadobio carstvo za Persijance i bio kralj Azije. Zato mi nemoj kratiti taj nadgrobni spomenik!« Onesikrit, međutim, navodi da je kula imala deset spratova i da je Kir ležao na najvišem spratu, i da je bio jedan natpis na grčkom,

[10] *Strab. Geo.* XV, 3, 7.

uklesan persijskim slovima : "Ovdje ja ležim, Kir, kralj kraljeva" i drugi napisan na persijskom jeziku sa istim značenjem."

Pasargada je bila smještena na ravnom aluvijalnom platou okruženom planinama.

Sudeći po ovom podatku iz Strabonove "Geografije", a koji je on preuzeo od Aristobula, skrnavljenje Kirove grobnice i pokušaj njene pljačke desili su se u to turbulentno vrijeme rušenja Ahemenidskog carstva, kada je glavnina Aleksandrove vojske otišla u daleke pokrajine Baktrije i Indije. To odsustvo snažne vojne sile i autoritativne vlasti je dovelo u unutrašnjosti Irana do anarhičnih situacija, što potvrđuje i to što se u podatku kaže da se tada desilo mnogo prevratničkih akata. Razbojnici, kojima nije bilo sveto Kirovo ime ni njegovo zavještanje su odlučili iskoristiti anarhiju i slabo organiziranu vlast kako bi došli do bogatstava njegove grobnice. Izuzev što su nanijeli znatnu materijalnu štetu, pljačkaši nisu baš uspjeli u svome naumu, jer su precijenili težinu i kabatost najvrijednijih predmeta.

Zendan-e Suleiman

Ratovi u stepama

Sjeveroistočna granica Irana prema euroazijskom stepskom pojasu (današnji Turkmenistan, Uzbekistan, Kazahstan) je zbog svoje otvorenosti, ali i prisutnosti stepskih naroda uvijek voljnih da svojim brzim napadom vrše prepade pa i veće i organiziranije napade, uvijek bila izraženi problem za Iran. Uostalom, i drevni indoeuropski pretci Iranaca i sjevernih Indijaca su prošli istim tim putevima kada su prodirali prema jugu. Na tim granicama su se u Kirovo vrijeme poglavito nalazili još uvijek oni Indoeuropljani iranskog ogranka koji nisu učestvovali u seobama prema jugu i koji su zadržali svoj nomadski način život kao što su raznorazne skitske zajednice, ali su se sa istoka i južnosibirskih oblasti počele pojavljivati i turkijske zajednice. Kako bi se osigurala sigurnost Irana, posebice njegovih istočnih dijelova, Kir II. je morao da ima kontrolu nad glavnim strateškim područijima središnje Azije. Zato je poduzet niz vojnih kampanja od 546. pa do 539. god. p. n. e., koje su rezultirale potčinjavanjem i inkorporiranjem Sogdijane u Kirovo Carstvo.

Herodot govori da je Kir II., nakon što je pokorio i Babiloniju, odlučio da pokori i Masagete, narod naseljen u prostranom stepskom prostoru Središnje Azije, "za koji neki tvrdi da je to zapravo skitski narod". Ti narodi su bili ratnici i stočari koji su se stalno kretali po nepreglednim stepama, živjeli su pod šatorima, hranili se mesom i mlijekom, koristili lukove i strijele kao primarno oružje. Za Kira II. Velikog čija se država protezala od Egejskog mora do rijeke Inda, i od Egipta do Hindukuša, borba sa njima je i izazov i iskušenje ali i poziv da se učini posljednji korak prema potpunom vladarstvu Azijom. Navodno je Kira na ovaj poduhvat "naime, mnoge i bitne stvari su ga na to poticale i sokolile, prije svega njegovo porijeklo, za koje je smatrao da je upravo nadljudsko, a zatim i sreća što ju je imao protiv svojih neprijatelja; kamo bi god Kir krenuo ratovati, tom bi narodu bilo nemoguće umaći." Masagetima je tada vladala kraljica Tomirija. Po Herodotu : "Kir joj je slao glasnike i prosio ju je, makar na riječima, jer se tobože htio njome oženiti. A Tomirija je, budući da je shvaćala da ne prosi nju nego kraljevstvo Masageta, odbijala njegov prijedlog." Kada je dobio odbijenicu, Kir II. je sa vojskom krenuo prelaziti rijeku "Araks" koja je predstavljala granicu između Kirovog carstva i Masageta. Herodot je na ovom mjestu unio zemljopisnu zbrku, jer se rijeka Araks nalazi na području Zakavkazja, a ne Središnje Azije. Vjerojatno se mislilo na rijeku Oksus, koja se danas zove Amu – Darja i koja je predstavljala tu drevnu granicu između Irana i Turana. U to je kraljica Tomirija poslala Kiru II. glasnika sa sljedećom porukom : »O kralju Međana, prestani se truditi oko onoga oko čega se trudiš: ne možeš znati da li će posao, kad ga završiš, biti za tebe sretan; prestani i vladaj svojom zemljom, i neka ti ne bude teško gledati kako ja upravljam onima kojima upravljam. Zacijelo nećeš htjeti poslušati ove savjete, i sve ti je milije nego da budeš na miru: a ako baš tako silno želiš iskušati Masagete, neka ti bude, ali ostavi se muke koju imaš gradeći most preko rijeke, te počni s prelaskom na naše područje, a mi ćemo se povući od rijeke na tri dana puta. A ako više voliš nas pustiti u svoju zemlju, ti učini to isto.« Dobivši ovakvu poruku, Kir II. je okupio svoje savjetnike kako bi pitao za savjet šta da se čini. Na kraju je prihvaćen sljedeći savjet koji je iznio nekadašnji lidijski kralj Krez : "Stoga mislim da treba prijeći rijeku i napredovati koliko se god oni budu povlačili, a zatim ih treba pokušati svladati ovako. Kako čujem, Masageti nemaju iskustva s persijskim blagodatima i ne poznaju velike užitke. Za takve ljude, dakle, treba zaklati u izobilju stoke, te je prirediti i poslužiti im gozbu u našem taboru, zajedno s mnoštvom vrčeva nemiješana vina i svakovrsnih poslastica: pošto to pripravimo, treba ostaviti samo najslabiji dio vojske, a ostale povući natrag do rijeke. Ako je moje mišljenje ispravno, oni će, kad budu vidjeli mnogo dobrih stvari, svu svoju pažnju okrenuti prema njima, a nama zatim preostaje samo da obavimo velika djela.«

Kir II. je onda predao Kreza svome nasljedniku Kambizu i vratio ih nazad u Persiju. Herodot u opis Kirovog pohoda u zemlju sa one strane Oksusa ubacuje i priču o tome kako je Kir II. usnio kako Darije, sin njegovog daljeg rođaka i velikaša Histaspa, na ramenima ima krila i kako jednim baca sjenu na Aziju, a drugim na Europu. Kada se sa vojskom Kir II. udaljio od Oksusa na udaljenost od jednog dana, primijenio je Krezov savjet. Trećina masagetske vojske predvođena princom Spargapisom, sinom kraljice Tomirije, je nasjela na pripremljenu klopku, upala u slabo branjeni tabor, najeli se i napili. Zatim je Kirova vojska navalila na njih i bez većim problema ih savladala, većinu i zarobivši, uključujući i samog Spargapisa. Kada se otrijeznio, i shvatio šta se desilo, Spargatis je zamolio Kira II. da ga oslobodi okova, pa je, čim su ga oslobodili i imao slobodne ruke, izvršio samoubistvo. Tomirija je tada sakupila svu svoju vojsku i napala Kirovu vojsku. Herodot ovu bitku opisuje kao "bitku svih bitaka". Ovaj put Kirova vojska je bila teško poražena, a u bitci je poginuo i sam Kir II. Herodot navodi da je kraljica Tomirija, radi osvete zbog smrti sina (iako Kir II. za to nije bio nimalo kriv) skrnavi tijelo Kira, tako što je njegovu glavu stavila u mješinu punu ljudske krvi. Ktesija daje jedno sasvim drugačije viđenje Kirove smrti. Po njemu, Kir je umro tri dana nakon što je bio ranjen u bitci sa Debrikima i Indijcima. Pred smrt je proglasio svoga starijeg sina Kambiza za nasljednika, a mlađeg sina Tanioksarka za satrapa Baktrije, Horezma, Partije i Karmanije, zemalja koje je oslobodio nameta. Svoje pastorke Spitaka i Megaberna je imenovao za satrape, prvoga za Derbike, a drugoga za Barkane.

Kao zaključak o ratu u stepama može se izreći sljedeće. Kao što je veće ranije rečeno, sjeveroistočne granice Kirovog carstva u stepskim, polupustinjskim i pustinjskim područijima su bile i najproblematičnije. Masageti, vjerojatno jedan od ogranaka Skita, koji su prebivali na prostranom području koje danas pripada Uzbekistanu i Kazahstanu, su predstavljali glavnu prijetnju po interese novostvorenog Carstva. Kako bi njihovo pitanje riješio diplomatskim sredstvima, Kir je prvo iznio ponudu za brak masagetskoj kraljici Tomiris, što je ona odbila. Nakon toga je oko 529. god. p. n. e. uslijedila vojna intervencija Kirove vojske. Prvo su izgrađeni mostovi preko rijeke Amu Darja koja je tada predstavljala granicu sa Masagetima. Kraljica Tomiris je izazvala Kira II. Velikog da se bitka između njihovih vojski desi na mjestu koje je jedan dan hoda udaljeno od rijeke. On je prihvatio njenu ponudu, ali je odlučio primijeniti i jedno taktičko lukavstvo. Saznavši da nomadski Masageti, koji su se nalazili na nižem nivou općekulturnog razvitka u odnosu na svijet Kirovog Carstva, nisu bili naviknuti na vino i njegova opijajuća svojstva, je naredio da se postavi tabor sa mnogo vina i raznovrsne hrane. Za čuvare tabora je ostavio svoje po kvalitetu najslabije trupe. Varka je uspjela, jer je Tomirisin sin i zapovjednik Spargapis, sa trećinom masagetskim snaga, napao tabor, uništio trupe koje su se tamo nalazile. Zatekavši goleme količine vina i hrane, Masageti su se odali neumjerenom izjedanju i pijanci, dok potpuno nisu izgubili kontrolu nad sobom. Uslijedio je iznenadni napad Kirove vojske na potpuno obeznađene Masagete koji nisu bili sposobni za bilo kakvu odbranu. Iako je bio živ zarobljen, Spargapis je, čim mu se povratila svijest, shvativši šta se desilo iz sramote je počinio samoubistvo. Nakon što je saznala šta se desilo, Tomiris se zaklela na osvetu, osobno predvodeći svoju vojsku u bitku koju Herodot naziva najžešćom bitkom drevnog svijeta.

Kirov sukob s Masagetima bio je sudar dvije koncepcije svijeta:

Vlast	Centralizirana, hijerarhijska	Kolektivna, plemenska
Religija	Ahura Mazda – red i poredak	Solarna i ratnička božanstva
Ekonomska baza	Gradovi, kanali, žito	Nomadsko stočarstvo
Vrijednost	Pravo, zakon, harmonija	Sloboda, čast, krvna osveta

Tomirija u narativima nije predstavljena kao divljakuša, nego kao simbol slobode i otpora imperijalnoj asimilaciji. Smrt Kira Velikog u borbi s Masagetima simbolično zatvara epohu osvajanja i otvara epohu poretka. Nakon njega slijede Kambiz II. i Darije I., ali nijedan više ne nosi onu harizmu svetog kralja koji „spaja svjetove“. Masageti, iako nestaju iz političke istorije, ostaju mitički korektiv moći: podsjetnik da carstvo ima granice — ne na karti, nego u duši svijeta.

Po Ktesiji, Kir je vladao 30 godina. Kirov sin, Kambiz II. je nastavio ekspanziju carstva, osvojivši Egipat. No nakon njegove smrti, došlo je do unutrašnjih previranja i sukoba, što pokazuje da nasljedstvo Kira II. nije bilo bez problema. Iranska država je tek konsolidirana dolaskom na tron Darija I.

Reljef i natpisi (na persijskom, elamitskom i babilonskom) Darija I. na planini Behistun kod Kermanšaha u zapadnom Iranu.

Zavještanje

„Ja sam Kir, vladar Univerzuma, veliki vladar, moćni vladar,

vladar Babilona, vladar Sumera i Akada, vladar Četiri strane svijeta,

sin Kambiza, velikog vladara, vladara grada Anšana,

unuka Kira, velikog vladara, vladara grada Anšana,

potomak Teispesa, velikog vladara, vladara grada Anšana,“

Titulacija Kira II. Velikog u Proklamaciji vladavine u Međurječju, „Kirov cilindar“, cc 539. – 530. god. p. n. e.

“”Kirov cilindar”, pronađen u Babilonu 1879. god. Danas se nalazi u sobi 52 u British Museum u Londonu.

Kir II. Veliki je stvorio veliko carstvo koje je ne samo pod jedan politički, državni okvir okupilo sve zemlje maloazijsko – levantsko – srednjoistočnog civilizacijskog kontinuuma, nego se proširilo i na druga područja sve od egejske obale, Helesponta i Propontide na zapadu pa do rijeke Ind na istoku, od središnjoazijske rijeke Sir Darje na sjeveru pa do arabijskih pustinja na jugu. To je i po prostranstvu i po brojnosti stanovništvu i po snazi i unutarnjoj koheziji najveće carstvo u do tada poznatoj historiji. Nakon njega, historija je zabilježila još velikih osvajaća i tvoraca golemih carstava, teritorijalno prostranih, sa različitim etničkim, civilizacijskim, kulturološkim, političkim, moralno – vrijednosnim, historijskim sadržinama i tradicijama. Aleksandar III. Argead Makedonski Veliki je bio izniman vojni genije, pobjednik, osvajač i gospodar još većeg prostranstva od Kira II. Aleksandar je bio i promicatelj ujedinjenja i međusobnog prožimanja helenske civilizacije, egipatske civilizacije i maloazijsko – levantsko – srednjoistočne civilizacijske. Ali odmah po smrti Aleksandra, njegova državna tvorevina se raspala u višedecenijskim ratovima između njegovih vojskovođa – dijadoha. Istine radi, preživio je helenizam kao cilj Aleksandrovog shvatanja “svjetskog poretka” koji je on želio ustanoviti, bar u onom civilizacijsko – kulturološkom smislu. Rimska država nije stvorila svoj imperij zaslugom samo jednoga pojedinca, to je bio jedan složeni, dugovječni i dosta uspješni poduhvat koji je izvela ta jedna državna, politička, jurisdistička, vojna, infrastrukturna i civilizacijska mašinerija u kojoj je sve moralo fukcionirati, a ljudi su bili samo njene komponente, zupčanici ili obični šarafi. Radi toga, Rimski imperij

se ne može porediti sa Kirovim carstvom ili Aleksandrovim carstvom. Ona carstva koja su stvarali Atila, Temudžin Dzingis kan i Tamerlan su bila prostrana, ali stvorena samo na sirovoj snazi, brutalnoj, svirepoj i razaračkoj sili, i nedugo nakon njihovih smrti su se raspala. A i veliko je pitanje koliko su ona doprinijela nekim novim vrijednostima. Carstvo Napoleona Bonaparte je prestalo postojati još za njegovog života, iako su njegovi općekulturološki fenomeni još uvijek vrlo živi. A pokušaj stvaranja "hiljadugodišnjeg Njemačkog Rajha" kao svjetskog carstva pretvorio se u jedno od najgorih posrnuća ljudske vrste, u genocidima, neviđenim razaranjima i patnjama, da bi nakon samo 12 godina završio samoubistvom svoga glavnog protagoniste.

Za razliku od stvaranja svih ovih carstava koje su vođene od strane jednoga čovjeka, ono Kirovo ga je ne samo nadživjelo, nego je trajalo još puna dva stoljeća u svom punom teritorijalnom, političkom i institucionalnom kapacitetu, sve dok ne bude osvojeno, preslojeno i apsorbirano, ali ne i uništeno, od strane vojske kojom je komandovao Aleksandar Veliki. Ahemenidska persijska dinastija je bila i prva iranska dinastija "velikih kraljeva" i "kraljeva nad kraljevima". Kir II. je uspio da jednu izrazito decentraliziranost tadašnjeg Irana, zasnovanog često na nekoj labavoj vezi hegemonija i dosta autonomnih lokalnih poglavara i zajednica sa primatom partikularnih interesa, za jedno vrlo kratko vrijeme nizom institucionalnih reformi, snaženjem središnje vlast i nadasve pametno vođenom politikom i prema velikašima i prema narodu Irana, za jedno kratko vrijeme preobrazi u cjelinu čije se državno i političko jedinstvo, i pored određenih autonomija, ipak više ne može dovoditi u pitanje, čak ni u vremenima kriza. Kasnije su to njeno zavještanje u predislamskoj epohi iranskog svijeta slijedile Arsakidska partska dinastija i Sasanidska persijska dinastija. Sve ovo veliko zavještanje, koje se uostalom u svojoj krajnjoj instanci manifestira i postojanjem sadašnje Iranske države. Može se slobodno smatrati da je on imao i krucijalnu ulogu u definiranju iranskog identiteta. Kir je uspio ostvariti prije svega time što je on ustvari primarno bio državnik – vizionar, a tek onda vojskovođa i osvajač. On je dobro znao da samo uvažavanjem i zemalja, etnija, jezika, naroda, kultura, načina života, moralno – vrijednosnih sustava, religija, kultova, gradova, elita i drugih staleža i klasa, pojedinaca i njihoih historijskih i političkih tradicija svoga novostvorenog i iznimno raznolikog carstva može kreirati takav poredak koji je održav i funkcionalan, ali i načelno prihvatljiv za dobar dio stanoništva. Ali sa druge strane, Kir II. Veliki je uspostavio takvu središnju vlast i sustav njene dominacije i vladavine kako te raznolike partikularnost ne mogu ugroziti jedinstvo iznimno prostranog Carstva. On je odlično znao kako uspostaviti ravnotežu odnosa između interesa i potreba centralizma i interesa i potreba regionalnih i lokalnih autonomija. To je bio jedan uspješan model vladanja, radi čega su se Kir, njegova osoba i njegovo djelo toliko duboko urezali u naše kolektivno sjećanje, naravno u jednom iznimnom dobrom i poučnom svjetlu, i to čak i kod Grka, tih glavnih nemesisa Ahemenidske države i kod Jevreja, a preko njih i u druge abrahamističke denominacije. Za abrahamističku tradiciju, Kir je bitan jer je dopustio povratak (onih koji to žele) Jevreja iz "Babilonskog sužanjstva" u Judeju. Taj postupak se i poklapa s idejom da Kiru nije bila cilj samo politička dominacija, već i stabilnost carstva kroz zadovoljenje lokalnih duhovnih potreba.

Kir II. Veliki je zbog svojih državničkih sposobnosti, umijeća i dostignuća, kao i vojno – strateških uspjeha utjecao i na Zapad i na Istok. Kir II. Veliki se često predstavlja u izvorima, ali i u kasnijoj historiografiji i popularističkim diskursima, kao pravednik-vladar koji je ukazivao toleranciju prema religijama i običajima porobljenih naroda. No kako "tolerancija" funkcioniše u starom svijetu — i koliko je stvarna — to je predmet stručnih debata. Moguće je i kako Kir II. Veliki nije bio "slobodan vladar"po svome stvarnom ideološkom habitusu. Njegova politička, jezička, etnička, religijska, vjerska tolerancija mogla je biti utilitarna, dio strategije integracije porobljenih područja, a ne temeljna filozofija vladavine.

Dan Kira Velikog (روز کوروش بزرگ ruz-e kuroš-e bozorg) je neoficijelni praznik u Iran koji se održava oko "Kirovog mauzoleja" 29. oktobra svake godine, u spomen ulaska Kira II. Velikog u Babilon. I za vrijeme iranske nove godine Nowruz, održavaju se proslave oko "Kirovog mauzoleja".

Zaključak

Kirus Veliki je historijska figura koja stoji na pijedestalu vojničke sposobnosti, političke vizije i bogate recepcije kroz stoljeća. Iako ne možemo rekonstruisati sav njegov život i vladavinu s punom sigurnošću, ono što je poznato ukazuje na to da je bio više od pukog osvajača — on je znao koristiti legitimaciju, religijsku prilagodljivost i lokalne institucije kako bi stvorio relativno koherentno carstvo u složenom multikulturalnom prostoru. Njegov lik je postao simbol, često širen izvan svojih historijskih granica, upotrebljavan u kasnijim vremenima kao ideal vlasti, vizije tolerancije, pa čak i moralne metafore. No, ako ga želimo razumjeti "kao čovjeka svog vremena", moramo odbaciti neke mitove i kritički sagledati izvore. U tom smislu, historijska vrijednost Kirusa leži u tome što nam pokazuje kako antički svijet razmišlja o vladarima, legitimitetu i odnosu moći i religije.

Preporučena izvorna građa

Arijan 1952.: *Arijan, Anabaza,* Milan Stahuljak, Zagreb: Matica Hrvatska, Zagreb.

Babilonske kronike.: J.J. Glassner, 2004, *Babylonian Chronicles*, Atlanta.

Biblija, Stari i Novi Zavjet, 1968.: *Biblija*, Ljudevit Rupčić, Zagreb: Stvarnost.

Diodor 1933.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume I: Books 1-2.34*, C.H, Oldfather, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1935.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume II: Books 2.35-4.58*, C.H, Oldfather, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1939.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume III: Books 4.59-8*, C.H, Oldfather, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1946.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume IV: Books 9-12.40*, C.H, Oldfather, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1950.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume V: Books 12.41-13*, C.H, Oldfather, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1954.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume VI: Books 14-15.19*, C.H, Oldfather, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1952.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume VII: Books 15.20-16.65*, Sherman Charles L., The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1963.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume VIII: Books 16.66-17*, Welles, C. Bradford, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1947.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume IX: Books 18-19.65*, C.H, Geer, Russel M., The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1954.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume X: Books 19.66 - 20*, Geer, Russel M., The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1957.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume XI:Fragments Of Books 21 – 32,* Walton Francis R., The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Diodor 1967.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume XII: Fragments Of Books 33 - 40*, Walton Francis R., The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Fotije 1606.: *Photii Bibliotheca. Sive lectorum à photio librorum recensio, censura atque excerpta, philologorum, oratorum, historicorum, philosophorum, medicorum, theologorum,* Andreas Schottus, Augusta Vindelicorum/Augsburg : Mangus.

Fotije 1824-1825.: *Bibliotheca, Photius (Constantinopolitanus*), Immanuel Bekker, Berolini/Berlin : Reimer.

Fotije 1920.: *The Myriobiblion More Commonly Known as the Bibliotheca of Photius, Patriarch of Constantinople,* Volume One, John Henry Freese, The Macmillan Company : New York.

Fragmenta Historicorum Graecorum 1851 : *Fragmenta Historicorum Graecorum*, Carolus Mullerus, Parisiis/Pariz.

Fragmenta Historicorum Graecorum 1848, 1849, 1851, 1868, : *Fragmenta Historicorum Graecorum,* Karl Otfried Müller, Karl Müller , Philologue, Theodor Müller, Letronne (Antoine-Jean), Parisiis/Pariz.

Fragmenta Historicorum Graecorum, Karl Wilhelm Ludwig Müller, *Vol. I – V*, 1841 – 1884.

Die Fragmente Der Griechischen Historiker[11]

Fragmenti Rimskih Historičara 2013.: The Fragments Of The Roman Historians, Vol. I – III, General Editor T. J. Cornell, Oxford University Press.

Herodot 1920.: *The Persian Wars, Volume I: Books 1-2,* Godley, A. D., The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Herodot 1921.: *The Persian Wars, Volume II: Books 3-4*, Godley, A. D., The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

[11] "Die Fragmente der griechischen Historiker" (Fragmenti grčkih historičara) je edicija starohelenskih historičara čija djela su izgubljena, ali su od njih sačuvani određeni fragmenti ili sažetci. Autor edicije je klasični filolog Felix Jacoby, i to uglavnom na temelju ranijeg djela *Fragmenta Historicorum Graecorum*, kojeg je u periodu od 1841. do 1873. godina objavljivao Karl Wilhelm Ludwig Müller. Jacoby je svoje monumentalno djelo započeo 1923. god. i na njemu je radio sve do smrti 1959. god. Čitav je projekat bio podijeljen na pet dijelova, od kojih su objavljena samo prva tri. Prvi je obuhvatao mitografe i najstarije antičke historičare (autori 1–63), drugi dio historičare u užem smislu riječi (autori 64–856), a treći dio autobiografe, lokalne historije i djela o stranim zemljama (autori 262–856). Ta tri dijela objavljena su u ukupno 15 tomova. Četvrti deo (biografija i antikvarska književnost) i peti dio (historijska geografija) nikad nisu napisani. Taj zadatak danas pokušava da obavi grupa urednika (*Die Fragmente der griechischen Historiker. Continued*). *Brill's New Jacoby* (BNJ) objavljuje se na Internetu i daje engleski prevod fragmenata.

Herodot 1922.: *The Persian Wars, Volume III: Books 5 - 7*, Godley, A. D., The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Herodot 1925.: *The Persian Wars, Volume IV: Books 8-9*, Godley, A. D., The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Herodot 1980.: *Herodot, Historije*, Milan Arsenić, Matica Srpska, Novi Sad.

Kirov Cilindar.: Rawlinson, Henry Creswicke*, 1880, Notes on a newly-discovered clay Cylinder of Cyrus the Great, in The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, n.s., vol. 12, 70-97.*

Kirov Cilindar.: Kuhrt, Amélie, 1983, *The Cyrus Cylinder and Achaemenid imperial policy, Journal for the Study of the Old Testament*, Sheffield, université de Sheffield. Dept. of Biblical Studies, vol. 25, 83-97.

Kirov Cilindar.: Schaudig, Hanspeter, 2001, *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Großen, samt den in ihrem Umfeld entstandenen Tendenzschriften*. Ugarit-Verlag, Münster.

Kirov Cilindar.: Kuhrt, Amélie, 2007, *The Persian Empire : A Corpus of Sources of the Achaemenid Period*, London/New York, Routledge.

Kirov Cilindar.: *Basello, Gian Pietro, 2013, Il Cilidro di Ciro tradotto dal testo babilonese, in Ricerche storico bibliche, vol. 25, n. 1, 249-259.*

Kirov Cilindar.: *Curtis, John, 2013, The Cyrus Cylinder and Ancient Persia. A New Beginning for the Middle East, with an introductory essay by Neil MacGregor and a translation of the Cyrus Cylinder by Irving Finkel, London, The British Museum.*

Kirov Cilindar.: *Finkel, Irving (ed.), 2013, The Cyrus Cylinder. The King of Persia's Proclamation from Ancient Babylon, London, published by I. B. Tauris & Co. Ltd.*

Kirov Cilindar.: Hanspeter, Schaudig, 2018, *The Magnanimous Heart of Cyrus: The Cyrus Cylinder and its Literary Models*. In: M. Rahim Shayegan (Hrsg.): *Cyrus the Great: Life and Lore*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts)/London.

Ksenofont, Kiropedija 1914.: *Xenophon, Cyropaedia, Volume I: Books 1-4*, Walter Miller, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Ksenofont, Kiropedija 1914.: *Xenophon, Cyropaedia, Volume II: Books 5-8,* Walter Miller, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Kuran Časni, Prijevod Muhamed Pandža i Džemaludin Čaušević, Stvarnost, Zagreb, 1969.

Nabonidova kronika.: Albert-Kirk Grayson, 1975, *Assyrian and Babylonian Chronicles (Nabonidus Chronicles).* Augustin, New-York.

Nabonidova kronika.: Jack Cargill, 1977, *The Nabonidus Chronicle and the Fall of Lydia. Consensus with Feet of Clay.* In: *American Journal of Ancient History*, Band 2, 1977, S. 97–116.

Nabonidova kronika.: Paul-Alain Beaulieu, 2000, *Legal and administrative texts from the reign of Nabonidus*. Yale University Press, New Haven.

Nabonidova Kronika.: Robert Rollinger, 2009, *The Median Empire, the End of Urartu and Cyrus the Great Campaign in 547 v. Chr. (Nabonaidus Chronicle II 16).* In: *Ancient West & East*, Band 7, S. 49–63.

Plutarh, 1914.: *Lives, Volume I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola,* Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1914.: *Lives, Volume II: Themistocles and Camillus. Aristides and Cato Major. Cimon and Lucullus,* Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1916.: *Lives, Volume III: Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus,* Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1916.: *Lives, Volume IV: Alcibiades and Coriolanus. Lysander and Sulla,* Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1917.: *Lives, Volume V: Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus*, Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1918.: *Lives, Volume VI: Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus*, Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1919.: *Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar,* Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1919.: *Lives, Volume VIII: Sertorius and Eumenes. Phocion and Cato the Younger,* Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1920.: *Lives, Volume IX: Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius*, Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1921.: *Lives, Volume X: Agis and Cleomenes. Tiberius and Gaius Gracchus. Philopoemen and Flamininus,* Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Plutarh, 1926.: *Lives, Volume XI: Aratus. Artaxerxes. Galba. Oth*o. General Index, Perrin, Bernadotte, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Pseudo – Justin 1990.: *Pseudo-Justinus, Cohortatio Ad Graecos, De Monarchia, Oratio Ad Graecos,* Marcovich, Miroslav, De Gruyter.

Pseudo – Justin 1994.: *Ps.-Justin (Markell Von Ankyra?), Ad Graecos De Vera Religione (Bisher 'Cohortatio Ad Graecos'*, Riedweg, Christoph, Friedrich Reinhardt Verlag.

Strabon 1917.: *Strabo, Geography, Volume I: Books 1-2,* Jones, Horace Leonard, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Strabon 1923.: *Strabo, Geography, Volume II: Books 3-5*, Jones, Horace Leonard, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Strabon 1924.: *Strabo, Geography, Volume III: Books 6-7*, Jones, Horace Leonard, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Strabon 1927.: *Strabo, Geography, Volume IV: Books 8-9*, Jones, Horace Leonard, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Strabon 1928.: *Strabo, Geography, Volume V: Books 10-12*, Jones, Horace Leonard, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Strabon 1929.: *Strabo, Geography, Volume VI: Books 13-14*, Jones, Horace Leonard, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Strabon 1930.: *Strabo, Geography, Volume VII: Books 15-16,* Jones, Horace Leonard, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Strabon 1932.: *Strabo, Geography, Volume VIII: Books 17. General Index*, Jones, Horace Leonard, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Strabon 1954.: The Geography of Strabo, H. L. Jones, The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd - Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Biografija sa bibliografijom autora

Salmedin Mesihović rođen je 5. IV. 1975. godine u Sarajevu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. U akademskoj 1995/1996. godini upisuje studij historije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, na kojem je i diplomirao u oktobru 1999. god., na temu "Glasinačka kultura". Od aprila 2000. god. zaposlen je na istom Odsjeku kao asistent. Poslijediplomski studij iz arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je krajem 2001. god., i magistrirao na temu "Problem kulturne i etničke zajednice Autarijata" 7. VI. 2004. godine u Zagrebu. Naredne 2005. godine nastavio je školovanje na jednogodišnjem doktorskom studiju iz stare povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao je na temi "Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba" 30. I. 2007. godine u Zagrebu. U martu 2009. godine izabran je u zvanje docenta na oblasti stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, a u septembru 2013. godine izabran je u zvanje vanrednog profesora za istu oblast. U zvanje redovnog profesora za nastavne predmete iz drevnih civilizacija, klasične civilizacije i ilirskih studija prof. dr. sc. Mesihović Salmedin izabran je 2. VII. 2019. godine.

U dosadašnjem naučno-istraživačkom radu Salmedin Mesihović je objavio sljedeće knjige: 1. ANTIQVI HOMINES BOSNAE. 2. Revolucije stare Helade i Rimske Republike. 3. Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba. 4. Progresivizam. 5. Popratna djela. Sabrani članci, opservacije, 34 komentara. 6. Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta, koautorstvo. 7. Historija Autarijata. 8. PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije. 9. Ilirike. 10. ORBIS ROMANVS (Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije). 11. Filipike. 12. Historija Ilira, koautorstvo sa Amrom Šačić. 13. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji. 14. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan. 15. Tito i mi – jučer, danas, sutra, koautorstvo. 16. Drugo izdanje knjige "Tito i mi – jučer, danas, sutra", koautorstvo. 17. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji, II (printano) izdanje. 18. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan, II (printano) izdanje. 19. Geneza zla. Agrarna kriza: ekonomski i socijalni pad Republike. 20. Hrestomatija. Origines. Izbor iz izvorne građe o nastanku rimskog svijeta. 21. Bitka za Ilirik. 22. Kraljevstvo pobunjenih robova. 23. Epizoda iz povijesti montiranih sudskih i političkih procesa – Progon braće Publija i Lucija Kornelija Scipiona. 24. Publije Mucije Skevola. Jurista, revolucionar, historičar. 25. Preci u nama. Genetičko blago Bosne i Hercegovine. Koautorstvo sa Damirom Marjanovićem i Draganom Primorcem. 26. CORNELIA AFRICANA MINOR, FILIA SCIPIONIS ET MATER GRACCHORVM. Prilog izučavanju revolucionarne uloge žena u politici klasične civilizacije. 27. LEX SEMPRONIA AGRARIA. Prilog historiji revolucionarnog zakonodavstva. 28. Kako se kalio revolucionar. 29. Historijsko daleko zrcalo. 30. Tajna drevnog svijeta: Paladij / The secret of ancient world: Palladium. 31. Izvori o Troji, Ilionu, Wilusi. 32. Prva dalmatinska i Druga dalmatinska kohorta. 33. RIMLJANI – život, naslijeđe, sjećanje. 34. ORIGINES – Nastanak rimskog svijeta. 35. PRINCIPAT – Vlast "Prvog građanina". 36. DOMINAT – Vlast gospodara. 37. PRVA REPUBLIKA. 38. ILIRI – Postanci. 39. Ratni zločini u teoriji i praksi antičkog perioda. Hanibal, ratni zločinac!? 40. Atena i Pelazgi. 41. Principesi peregrinskih civitates provincije Gornji Ilirik / Dalmacije – Principes of civitates peregrinae in province Illyricum Superior / Dalmatia.

42. Magični svijet Ilira – Historija zaboravljene civilizacije, koautorstvo sa Amrom Šačić Beća i Edinom Veletovcem. 43. FONTES. Izvori za historiju rimskog svijeta, koautorstvo sa Dženanom Kahriman i Fadilom Hadžiabdićem. 44. Pjesme planina i mora. Kraljevi zmijskog prijestolja. 45. Scipionovsko stoljeće. Hrestomatija izabranih vrela. 46. Rimski grad na sarajevskom polju. Hrestomatija. 47. Priče iz Ilirije. Autarijati i Ardijejci. 48. Tragovi Batona. Vrela za historiju Velikog Ilirskog ustanka. 49. Tajna natpisa br. 46417. 50. Primjeri organizirane i protestne akcije ženske solidarnosti u Rimskoj Republici. 51. Zašto i kako ubiti tiranina? 52. Drevni grad u središnjoj Bosni. 53. Tragovi desitijatskog grada u Sarajevu. 54. Prahistorija i antika prostora Starog Grada Sarajevo: arheološko-historijska sinteza. 55. Parthenska specifičnost. 56. Augustov „Fahrenheit 451". 57. Atenska naseobina (apoikija) na Jadranu i etrursko gusarstvo. 58. Umijeće rata i diplomatije Publija Kornelija Scipiona.

U dosadašnjem naučno-istraživačkom radu Salmedin Mesihović je objavio sljedeće znanstvene studije i članke: 1. BiH kroz prizmu historijskog razvitka religijske misli. 2. Kontroverze u zamisli Apsoluta. 3. Zapad – Realnost i ideja. 4. Rimski vuk i kineski zmaj. Kinesko izaslanstvo Augustu? 5. Kritika suvremenih ideologija. 6. Maes, zvan i Titianos na putu u Hansku Kinu. 7. Rimsko izaslanstvo Hanskoj Kini. 8. Prapovijesne i protohistorijske gradine Sarajeva. 9. INSCRIPTIONES LATINARVM SARAEVONENSIS (sa kraćim pregledom naseobinske kulture u antičko doba) – doprinos historiji sarajevskog područja u antičko doba. 10. Ovidije i Ilirik. 11. Prapovijesne i protohistorijske gradine Sarajeva. Značenje, istraženost i potencijali budućih istraživanja. 12. Baton Breučki – predaja i kazna. Prilozi antičkoj historiji sjeveroistočne Bosne. 13. Hajdučija na tlu rimskih ilirskih provincija. 14. Blagaj u arheološkim istraživanjima. 15. Katera. (Kasnoantička i ranosrednjovjekovna utvrda). 16. SVPPLEMENTVM REBELLIO ILLYRICI I – Germanikova Pounjska ofanziva. 17. CIVES COLONIAE RIS... – Likovi s antičkih epigrafskih spomenika rogatičko-romanijskog područja. 18. Prilozi antičkoj topografiji Bosne i Hercegovine – dva toponima sa šireg jajačkog područja. 19. Dezitijati u rimskoj armiji. 20. Značenje željeznih mačeva u procesu razvitka ljudske kulture. 21. Podjela provincije Ilirik. 22. RES PVBLICAE SCRIBONIANI. 23. Thallóczy und die Untersuchung der Bezeichnung "Bosna". 24. Aevum Dolabellae – Dolabelino doba. 25. Bistuenska porodica sa natpisa *CIL* III, 12 768. 26. Problem ubiciranja Desneka. 27. Transformacija identiteta Dezitijata kroz proces romanizacije. 28. Ime ilirskog naroda Dezitijata. 29. Plinijevske peregrinske civitates na prostoru današnje Bosne i Hercegovine. 30. Namjesnici provincije Gornji Ilirik / Dalmacije od 42. do 68. god. n. e. 31. HE[… ?]ASTEL […?] DAESITIATIVM. 32. Novootkriveni antički epigrafski spomenik iz Ljusine kod Bosanske Krupe. Koautorstvo sa mr. sc. Adnanom Kaljancem. 33. Antičko naselje uz Zimošnicu u Moštrima kod Visokog. 34. Baton – prilozi istraživanju naše ilirske i antičke baštine. 35. Votivna ara Jupitera Kapitolinskog. Koautorstvo sa Tarikom Silajdžićem. 36. Epigrafski spomenik iz Donje Šibenice kod Jajca. Koautorstvo sa Amrom Šačić i Edinom Bujakom. 37. Gaj Blosije i uloga stoičke filozofske misli na političku djelatnost plebejskog tribuna Tiberija Sempronija Grakha i nastanak popularske platforme i pokreta. 38. Aristonik i Država Sunca. I. dio. 39. Familija Publija Kornelija Dolabele. 40. Pobuna panonske armije 14. god. n. e. 41. Aristonik i Država Sunca. II. dio. 42. Baton Dezitijatski, dezitijatska politija i vizija ustanka. 43. Helenističke protokomunističke utopističke ideje i filozofska učenja. 44. Predstave ilirskih *ethne* u *augusteumu* u Afrodisiju. 45. Florov podatak o rudarstvu u središnjoj Bosni. 46. Ovid and

Illyricum. 47. Otkrivanje homerovskog koda: Tersitov bijes. 48. Novi nalazi iz rimskog perioda u kakanjsko-vareškom području. Koautorstvo sa Samilom Beganović. 49. Troja između mitologije i dokumenata. 50. Novopronađeni epigrafski spomenik princepsa Mezeja u Jajcu. 51. Novi nalazi i perspektive arheoloških istraživanja urbanog i upravnog središta municipija *Aquae*. 52. Osi i Aravisci, Iliri? Na obalama Dunava. 53. Slučajevi Vistilije i Emilije Lepide, primjeri prožimanja seksa i visoke politike u ranom Principatu. 54. Arduba – "Visoki grad". 55. Tragovi kraja Aqu(a)e, njene municipalne jedinice i antičkog načina života na sarajevskom području. 56. Historijat Odsjeka za historiju/History of the Department of History. 57. Dionisije II. Mlađi i Jadransko more. 58. Reviziono čitanje natpisa koji je res publica Aqu(a)e posvetila Dioklecijanu / Revised reading of the inscription that the res publica Aqu(a)e dedicated to Diocletian. 59. Kult izvorske nimfe i njeno ime u akvesijenskoj jedinici municipalne autonomije. 60. Novi prilozi historiografiji Velikog Ilirskog ustanka – GLAD.

Završna riječ

Kir II. Veliki prošao je put koji nema presedana u historiji starog svijeta. Od skromnog kneževstva u Anšanu, podigao je imperij koji je ujedinio Persiju, Mediju, Lidiju, Grke u Maloj Aziji, Babiloniju, Levant, zapad Indije, dobar dio središnje Azije pod jednom idejom – pravde i poretka. Nijedan vladar prije njega nije istodobno bio osvajač i reformator, vojskovođa i zakonodavac, pragmatični administrator i religijski pomiritelj. Dok su drugi vladali silom, Kir je vladao legitimnošću – prihvaćen kao kralj i od Perzijanaca, i od Medijaca, i od Babilonaca, pa čak i od Jevreja.

Njegovi pohodi – protiv Astijaga, Kreza, Nabonida, a naposljetku i Tomiris – predstavljaju četiri simbola ljudske moći i granice:

Medija	Astijag	smjena generacija i početak poretka
Lidija	Krez	bogatstvo i moć nisu trajni
Babilonija	Nabonid	mudrost i pobožnost pobjeđuju tiraniju
Masageti	Tomiris	moć nad svijetom ne znači moć nad sudbinom

Njegov pohod na Masagete bio je više metafizički nego vojni – susret s onim što je izvan granica carstva i razuma: sloboda, smrt i krv. Tamo gdje više nije bilo gradova za osvajanje, čekala ga je stepa kao ogledalo njegove vlastite beskonačnosti. Bilo na bojnom polju ili u šatoru, Kir ne umire poražen. Njegova smrt označava prijelaz iz čovjeka u simbol – iz kralja u ideju. Slava pripada ljudima koji su pravedni. Istina umjesto sile, pravda umjesto osvete, vladavina zakona umjesto volje pojedinca. Čovjeka koji vlada ne zato što je moćan, nego zato što je bolji.

U arhetipskom smislu, Kir je: Zakonodavac – poput Hamurabija i Mojsija, Ujedinitelj – poput Aleksandra Velikog, Božanski pomazanik – poput Davida i Salomona. Osnivač svjetskog poretka – poput Augusta i Ašoke. U narativnoj dimenziji, Kir je umro kao čovjek, ali se rodio kao načelo — kao simbol mjere, pravde i slobode.